

I. KÖNYV.

7. §. A jogforrások.

A magyar közjog tudományának első és nagyfontosságú feladata a jogforrások felkeresése, azok természetének, általános és viszonyított erejének, tárgykörének megvizsgálása és megállapítása. A jogforrások tanába tartozik azon magyar közjogi tételek és intézmények ismertetése és kifejtése, melyek meghatározzák, hogy mely tényezőktől mily feltételek, kellemek és módok mellett ered a tárgyi jog.

Jogforrás alatt azon állami erő vagy hatalom értendő, mely jogszabályt, vagyis tárgyi értelemben vett jogot létrehozni képes¹⁾ A magyar alkotmányjog szerint ezen képesség az államnak nemcsak egyetlen organumát illeti meg, vagyis a jogalkotás (szervezetileg) teljesen centralizálva nincs. Bizonyos ugyan, hogy elsősorban és mindenekfelett álló hatalommal a törvényhozó hatalom gyakorolja a jogalkotást, de mellette azon közhatalmi szervek, melyeket közönségesen a végrehajtó hatalom (potestas executiva) szerveinek tekintünk, így a király, illetőleg a királyi kormány és a helyhatósági önkormányzat is — részt vesznek a jogi rend meghatározásában. Az államélet egységét a jogalkotás hatalmának ezen megosztottsága nem veszélyezteti, de sőt az államélet természete által indicálva van. A törvényhozó hatalom jogalkotásának nyilvánulási alakja (külső jogforrás) a törvény, az ebben foglalt jog a törvényi jog; a királyi kormány jogalkotásának nyilvánulási alakja a rendelet, a benne foglalt jog a rendeleti jog; az önkormányzat

¹⁾ Grosschmied Béni szerint: Kutfő a fennálló jognak közege, organuma; mely által az objectív jog léte nyilvánul, melyből a jogszabály létezését közvetlenül megtudjuk, s mely magában bírja azon tekintélyt, melynél fogva jogszabályt alkotni hivatva van. L. Jogszabálytan 51. lap.

jogalkotásának nyilvánulási alakja a helyhatósági szabályrendelet (statutum), belőle foly a törvényhatósági és községi szabályrendeleti (statutarius) jog. Mindezekon kívül mai államéletünkben is erednek jogszabályok és képződnek jogintézmények a szokásból, vagyis a nemzetélet tényezőinek, oly állandóan követett eljárásai, cselekményei által (Consuetudo), melyekből minden kétséget kizárólag következik bizonyos jogelv, jogszabály, érvényre juttatása iránti akaratuk. Az ily módon keletkező jog a szokásjog. A szokásjognak bizonyos meghatározott formájú nyilvánulási alakja nincs.^{1 2)}

¹⁾ A jogforrást képező hatalmi tényező hatalmi akarata — parancsa — a belső vagy valóságos forrása a jognak, ez adván neki a kötelező erő, míg azon akaratnak nyilvánulási alakja vagy maga a létrehozott jogszabály, a külső jogforrás. Szokás azonban külső jogforrásoknak nevezni a jogszabályoknak hiteles, illetve általánosan elfogadott gyűjteményét is, így a törvénykönyveket, törvénytárat, rendelettárat stb. Ily külső forrás a szokásjogra is létezhetik, így azon jogkönyvek, melyek a szokásjog gyűjteményét képezik.

A jogforrásoknak különböző szempontok szerinti osztályozásából kiemeljük a következőket: írott és nem írott jogforrás, mely a külső jogforrásokra vonatkozó felosztás; egyetemes és különleges, általános és részszerű, bírodalmi, országos, vidéki és helyi jogforrás. Írott forrás az, melynél a jogszabály (elvonatkozva minden konkrét esettől) formuláztatik, szövegeztetik s kihirdettetik, a melynél ily szövegezés és kihirdetés a jogalkotás lényeges módzataihoz tartozik; hogy azután az így létrejött jog valósággal írásban vagy nyomtatásban is megjelenjék, nem lényeges. Írott jogforrások a törvény, rendelet, szabályrendelet, privilegium, jogalkotó szerződések. Grosschmied azt mondja, »Szövegezett jogszabályoknak« is mondhatjuk az írott kulföket. I. m. 55. Nem írott jog az, mely csak concludens tényekből vehető ki. Ilyen a szokásjog.

²⁾ A szokásos cselekvények célja nem directe a jogalkotás, hanem más, s csak visszahatás gyanánt, közvetve alkotnak jogot. E közvetettség a lényeges különböztető ismérv. Grosschm. u. o. 57. I.

Egyetemes jogforrás (universális) az, melynek a jogilag rendezendő ügyek mindenikére kiterjedhető jogalkotó ereje van; a különös jogforrás (specialis) pedig az, mely csak ezek egy részére, ágára, nemére, kategóriájára alkot hat jogot.

Általános vagy közönséges (communis) jogforrás, mely a jogalanyok minden körére, minden néposztályra, honlakosra kiható erejű; részleges (singularis) pedig, mely a lakosok bizonyos körére, rétegére, osztályára, rendjére szól.

8. §. A törvény mint jogforrás.^{1 2)}

A törvényhozás a magyar államélet legmagasabb rendű s az alkotmányjogban meghatározott módon történő nyilvánulása; mint szövegezett és tételekbe foglalt állami akaratkijelentés ez a legfelsőbb és legerősebb; ezért a törvényhozás az írott jogalkotásban minden másnak előtte és felette áll. A törvény egyetemes jogforrás, mert a jogi élet bármely viszonyára vonatkozhatik, általános, mert az állam minden lakosára, a nemzet minden osztályára kiterjeszthető jogot alkothat; területi hatálya szerint pedig akár az egész államra kiterjedhet, akár annak egy részére szorítkozhatik. A magyar törvény a nemzeti souverainitás kifejezője.

A törvényhozó állami szervezet a király és országgyűlés együtt. Törvény az, amit a törvényesen egybehívott és egybegyűlt országgyűlés elhatározott (elfogadott) és a törvényesen megkoronázott király szentesítvén, törvényes módon kihirdettetett.³⁾

Területi hatálya szerint van birodalmi jogforrás, mely Szent István birodalma egész területére alkothat jogot, országos, mely csak annak egy országára, vidéki, mely az országnál kisebb, de a helységnél nagyobb területre, és localis, mely egy helység területére hozhat jogot. A birodalmi jogforrást generalisnak, a többieket particularis forrásoknak nevezhetni.

A jogforrásokról itt mondandók a jogtételeknek, a tárgyi jognak forrásaira vonatkoznak; az alanyi jog vagy jogosítvány forrásai — alapjai azon tények vagy cselekvények, melyekhez a tárgyi jog jogszerző hatást fűz. Az alanyi jogra nézve a tárgyi jog szerzési alapot és azután biztosítékot képez.

¹⁾ A törvényalkotás jogi szabályairól nagyon értékes, terjedelmes monographia, Dr. Joó Gyula kecskeméti jogtanár műve »A magyar törvény fogalma és jogi természete« Kecskemét 1908.

²⁾ Nem szövegezett és ki nem hirdetett, hanem concludens cselekményekből, magatartásból kitünő s szintén legmagasabb rendű állami akarat az országos jogszokásban jut érvényre és köztudatra.

³⁾ A szentesítés mellett a királyi pecséttel ellátás külön nem említendő, mert ez a szentesítéshez tartozik; királyi pecsét nélkül nem teljes a szentesítés. A privilegium alakjába foglalást is külön kellékül említi Ferdinandy, értvén alatta a törvényjavaslatnak személyes királyi rendelkezés alakjába öntését a szentesítési bevezetés és záradék által.

Ezzel az is meg van mondva, hogy souverain a szó teljes értelmében csak a törvényhozás, nem pedig az országgyűlés, vagy a király külön-külön is. (L. alább.)

A nép és király együttes törvényhozásában van a magyar állam alkotmányosságának legfőbb lényege; a mit az 1790/91. évi XII. törvény-cikkben olvasunk, hogy »Elismeri Ő felsége, miszerint Magyarországon és a hozzá tartozó részekben a törvények alkotásának, magyarázásának és megszüntetésének joga a törvényesen megkoronázott király és az országgyűlésre összesesereglő karok és rendek közös joga, s országgyűlésen kívül nem gyakorolható stb.« az csak ismételt kinyilatkoztatása egy ősi, már az Árpád királyok korában is elismerésre jutott közjogi alaptételnek.¹⁾

A királyi szentesítés érvényességéhez az 1848. évi III. t.-c. óta a ministeri ellenjegyzés is elengedhetetlenül szükséges. A szentesítést bármelyik Budapesten székelő miniszter ellenjegyezhetné, de eddigi szokás szerint a miniszterelnök jegyzi ellen; ez terjeszti föl szentesítés végett a törvényjavaslatokat.

¹⁾ A királyság legelső idején a királyi tanácsnak és az akkor is tartott országos gyűléseknek alkotmányszerűleg korlátozó jellege nem tagadható, habár a törvényhozó hatalom későbbi megosztottsága alaki szabatsósággal nem nyilvánult; a királyi decretumok látszólag csak a királyi hatalomra támaszkodnak; a nép inkább passiv szerepre látszik rendelve (Cum testimonio populi). A XIII. században már számos decretum az országgyűlés egyenes kívánságára adatott ki (1231., 1267., 1291-iki decretumok). Itt már bizonyos alkotásbeli, formai különbség is felfedezhető a királyi rendelet, privilegium és törvény között, de a mai formá szerű, t. i. az országgyűlés által elhatározott s a király, valamint a főpapok és bárók által pecsétjükkel megerősített törvényt csak 1298-ból ismerünk. A királyság előtti korban a nemzetgyűlés volt a törvényhozási hatalom teljességének birtokosa. E korbéli írott jogalkotásról, a nemzetgyűlésen hozott jogszabályokról nincs semmi biztos tudomásunk. Egyébiránt e kezdetleges korban az alkotmány jogszabályai is főleg az országos jogszokásból eredtek.

Werböczy HK. II. 3. szerint a törvények alkotásához minden időben a nép és király egyetértő akaratelhatározása volt szükséges, bár azok néha királyi végzeményeknek (decreta regis), néha az ország végzeményeinek (decreta vagy constitutiones regni) nevezettek. Az 1635. évi XVIII. t.-c. Werböczy e helyére mint érvényes jogszabályra hivatkozik. — Ferdinándy i. m. 67. lapján állítja, hogy az aranybulla az első törvény, melyről tudjuk, hogy az országgyűlés kívánságára privilegium formájában kelt.

A törvényhozás és jogalkotás nem azonos fogalmak, mert nemcsak általánosan kötelező jogszabályok foglaltatnak törvényekbe, hanem törvénnyel igazgatási, illetőleg végrehajtási (executiv) actusokat, sőt parancs, azaz rendelkezés jellegével egyáltalán nem bíró kinyilatkoztatásokat is eszközölnek. Némely egyes esetekre vonatkozó (concrét) állami akaratelhatározások csak úgy érvényesek, ha törvényi alakban történnek; vannak más állami szervtől (király, felelős kormány) eredő intézkedések is, melyek törvénybe cikkelyezés által válnak teljes joghatályuakká. (Alaki törvények.) A midőn tehát a törvényről, mint jogforrásról beszélünk, csak a jogszabályt alkotó törvényeket, nem pedig a törvényt csupán alakilag véve képező u. n. igazgatási és a pusztán ünnepies kijelentéseket tartalmazó törvényeket is — kell ilyenekül tekintenünk.

A törvény — formailag (szövegiileg) — a király rendelkezése, ki saját nevében szól a törvény bevezetésében, úgy mint a szentesítési záradékban is; mindazonáltal lényegében nem a király, hanem az egész nemzet végzeménye a törvény, az volt azon időben is, a mikor azt királyi végzeménynek nevezték¹⁾ s midőn azok szavai szerint, a rendek (országgyűlés) a királyhoz intézett kérés, óhajítás alakjában fejezték ki rendelkezéseiket.²⁾

Abból, hogy a régi törvények szövegében gyakran kérelem alakjában terjeszték e rendek kívánalmaikat a király elé szentesítés végett, nem vonható az a közjogi következtetés, hogy a törvények a fejedelem kegyelmi, illetve tetszése szerint adott elhatározásai voltak; azt mondja Deák (Adalékok 84. l.) »A fejedelem iránti hódoltnál fogva a magyar nemzet még akkor is, mikor jogszerűleg meg sem tagadható kívánatot terjesztett föl, rendesen a kérelem szavaival élt, s köszönetet mondott azokért is, mik nem csupán a fejedelmi kegyelem tényei voltak.

¹⁾ »Decreta regis vagy regalia«, néha előfordult a »decretum regni« (országos végzemény) kifejezés is. Zsigmondig hozott törvényeinkben az országgyűlés határozatai a királyi bevezetéssel és megerősítő külön záradékkal nincsenek ellátva. A királyi nagyobb pecsétnek ma nem használtatnak a törvényszentesítéskor sem, hanem a király az általa rendeletileg megszabott állampecsétet alkalmazza.

²⁾ A nemzetgyűlés idejére a 1920. I. t.-c. szerint a törvényhozás hatalma kizárólag a nemzetgyűlést illeti meg. (L. alább.)

9. §. A törvény keletkezése.

A törvény nagy fontosságának megfelel, hogy annak hozatalánál az illető állami organumok bizonyos, a legmagasabb rendű közakarat alapos megfontolását biztosító formákhoz szigoruan köttessenek. A törvényalkotás folyamata négy stádiumra oszlik:

Első a törvény kezdeményezése, második a törvényjavaslat tárgyalása és elfogadása a törvényhozási testületek, képviselő- és főrendiház által, a harmadik a szentesítés, negyedik a kihirdetés.

I. Törvénykezdeményezés, törvényjavaslatoknak az országgyűlés elé terjesztése.¹⁾ Törvényjavaslat benyújtására jogosult a király, illetve a kormányzó, ki e jogát ministeriuma, illetve az egyes ministerek által gyakorolja; azután minden országgyűlési képviselő. A minster csak segédszervkép jár el a király törvénykezdeményesi jogának gyakorlásánál,²⁾ előzetes királyi tudomás és jóváhagyás (u. n. »előzetes sanctio«) nélkül a minster — mint ilyen törvényjavaslatot nem nyújthat be.

¹⁾ Adott esetekben nagy érdekűek a törvényjavaslat előzményei törvényalkotási szempontból is, ha bizonyos előzmények (pl. egyezmény) nélkül az illető ügyet törvényalkotás tárgyává tenni nem lehet; másrészt ily előzmények jogi nélkülözhetetlensége az illető ügyre vonatkozó törvénykezdeményezésnek korlátozásaként tekinthető. (L. alább.)

²⁾ 1848 előtt a király, ha személyesen nyilatkozta meg az országgyűlést, maga adta be az u. n. királyi propositiókat, ha más által nyitatta meg, akkor az adta át az esztergomi érseknek, ki azokat az alsótábla elnökéhez juttatta, később a király az országgyűléshez intézett leiratban tette meg propositióit, melyeket előbb az alsótáblán tárgyaltak.

A királyi kezdeményezésnek, sajátos értelemben véve, egy elsődleges nyilvánulása már az országgyűlést megnyitó trónbeszédben is van, mely külön tárgyalás és válasz tárgya a főrendiházban is.

A képviselőket egyenkint illeti a kezdeményezés joga. Vannak ügyek, melyekre mivőluk szerint, más ügyek, melyekre törvényi szabály szerint csak a király kormánynak van törvénykezdeményezési joga.

Tehát nem egészen egyenlő a képviselő joga a király kezdeményezési jogával.

Az országgyűlés melyik házában nyújtható be a törvényjavaslat alkotmányszerűleg? A költségvetési törvényjavaslatra törvények (1848. évi IV. és az 1897. évi XX. t.-c.) kifejezetten rendelik a képviselőháznál való benyújtást; más tárgyú javaslatok sem nyújthatók azonban be a főrendiházban, mert százados gyakorlat szerint a törvénykezdeményezés csak a követei táblájánál, illetve a képviselők házában történt s e gyakorlatot az 1885. VII. t.-c. fenntartandónak mondotta ki, ugyanis 13. §-ában így szól: »A főrendiház jogköre az, a mi volt; a kezdeményezésre is marad az eddigi gyakorlat, addig, míg az iránt, hogy mely ügyek legyenek a törvényhozás mindkét házában s melyek kizárólag a képviselőházban kezdeményezhetők, külön törvény nem intézkedik«. Törvényileg kötelező tehát az eddigi praxisnak megtartása, míg új törvény mást nem rendelne. Csak annyit lehet vitatni, hogy a törvényhozást 1885-ben azon intentió vezérelte, hogy jövőben bizonyos határok között a főrendiház is nyerjen kezdeményezési jogot. Ehhez azonban újabb törvény rendelkezése kell. A felsőházi törvényjavaslat kezdeményezési jogot ad a felsőháznak.

A törvényjavaslatok akár a kormány, akár a képviselők által, magyar nyelven szövegezve, írásban vagy nyomtatásban nyújtandók be.¹⁾

II. A benyújtott törvényjavaslatoknak mi módon való elintézése, a tárgyalások módozatai nem törvényben, hanem az illető törvényhozó testületek házszabályaiban állapíttatik meg. A törvényjavaslat közvetlenül a ház plénuma által nem tárgyalható, hanem előbb bizottsági tárgyalásra utasítandó. A plénumban a törvény-

¹⁾ 1836-ig a szövegezés csak akkor történt, ha a hozott országos határozatokat a felség elfogadta. E szövegezést, mely azon országgyűlés határozataira nézve rendszerint egyszerre, az országgyűlés végével történt, »concertationnak« neveztek, melyet egy országos választmány eszközölt, a feliratok és azokra időközben adott királyi válaszok alapján. E választmány tagjait a két tábla elnökei nevezték ki, kik a cancelláriával együtt állapíták meg a szöveget: 1836-tól kezdve a követei táblája részéről litkos szavazással választák e választmány tagjait, 1836-tól a törvényjavaslat szövege is mellékelletett a feliratokhoz; de a törvénytörvény véglegzése 1848-ig a concertáló bizottság joga maradt. A mai u. n. összeegyeztetési eljárásról alább van szó.

javaslat először általánosságban tárgyalatik s ha általánosságban (első olvasás) elfogadtatik, történik a részletes, szakaszonkénti tárgyalás (második olvasás).

Az egyes képviselők által benyújtott törvényjavaslatokat a ház nem köteles tárgyalni, azért az iránt hoz határozatot, vajjon azok tárgyalásába bocsájtkozik-e vagy sem. A kormány törvényjavaslatai mindig tárgyalandók, illetőleg azoktól a bizottsági tárgyalást megtagadni nem lehet.

A törvényjavaslatokat úgy a képviselő, mint a főrendiház módosíthatja, megváltoztathatja, elvetheti. A képviselőház az elfogadott törvényjavaslatot üzenettel átküldi a főrendiházhoz. Ha a főrendiház módosítja vagy elveti a hozzáküldött törvényjavaslatot, szintén üzenettel értesíti a képviselőházat, mely a főrendiház által módosított vagy elvetett javaslatot újra tárgyalja s vagy elfogadja a főrendiház álláspontját, vagy nem, vagy újabb módosításokat (engedményeket) tesz s a javaslatot ismét átküldi a főrendiháznak. Ezen üzenetváltások — melyek mindaddig tartanak, a míg a két ház teljes egyetértésre jut — régen küldöttségnek, újabban az illető ház jegyzőjének a másik ház nyílt ülésén való megjelenésével történtek; most a házelnökök között írásosan történnek.

Nagyérdekű controvers kérdés az, mennyiben vizsgálhatja meg egyik ház a másiknak a törvényjavaslatok tárgyalása és elfogadása körül követett eljárása házsabályszerűségét; épp úgy mint az is, hogy a király a szentesítése alá terjesztett törvényjavaslatot a házak szabályos eljárása szempontjából felülbíráhatja-e.

A főrendiház is megvizsgálhatja, sőt köteles azt megvizsgálni, hogy adott esetben valóban képviselőházi határozattal, a király pedig azt, hogy országgyűlési határozattal áll-e szemben.

Az országgyűlés két háza által elfogadott törvényjavaslat országos határozatnak neveztetik, de a törvényjavaslat elfogadása azt még valamely önálló erőre nem emeli. Az elfogadott ja-

vaslat, szentesítés alá terjesztés előtt, bizottságilag megvizsgáltatik a célból, hogy annak szövege teljesen megfelele a két ház határozatainak.¹⁾

III. Szentesítés alá a miniszerelnök terjeszti föl az országos határozattal elfogadott törvényjavaslatot. A szentesítés a király által való elfogadása, jóváhagyása, helyeslése a törvényjavaslatnak, melynek külsőleges kifejezése az, hogy a király a törvényjavaslat eredeti példányát a bevezetés és záradék hozzáfűzése által királyi végzemény alakjába önti, azt aláírja és az állampecséttel ellátja.

A szentesítés ellenjegyzése gyakorlat szerint a miniszerelnök által történik. A szentesítés teljes királyi jog, annak gyakorlatában a király jogilag nem korlátozott; éppen áll uralkodói hatalmának sulypontja. Szentesítési kötelesség akkor sincs, ha a király törvényjavaslata az országgyűlés által változatlanul elfogadtatott volna. A szentesítés megtagadása csak akkor lenne mégis jogosulatlan, jogszerűtlen, hogy ha előbb alkotott törvényben »quasi« lekötötte magát a Felség bizonyos ügyben alkotandó törvénynek szentesítésére, vagy a mikor az államélet természete vagy valamely állami ügy mivolta törvényalkotást okvetlen követel, s az országgyűlés a maga részéről ennek eleget tesz. A szentesítés pozitív hatalmi rendelkezés a törvényalkotásban a negatív jellegű »vető« joggal, mely csak »akadálygördítés« hatalma, semmikép nem azonosítandó.

A szentesítés minden elfogadott törvényjavaslatra külön s már az illető országgyűlés folyamán történik (1848. évi IV. t.-c. 2. §.), egyébként a szentesítés megtörténtének vagy megtagadá-

¹⁾ Az összeegyeztető bizottság áll felváltva a főrendi- vagy képviselőház elnökének vagy valamelyik alelnökének elnöklése alatt, a főrendiház és képviselőház azon jegyzőiből, kik az illető törvényjavaslat részletes tárgyalásakor a jegyzőkönyvet vezették, azután a törvényjavaslat főrendiházi és képviselőházi előadójából; végül a javaslatot benyújtott szakministerekből vagy azok megbízottjaiból. A constalt eltérések, tévedések, hibák felől a bizottság a házaknak jelentést tesz, melyek azok felett tárgyalás nélkül döntenek.

sának tekintetében a király terminushoz kötve nincs.¹⁾

IV. A törvényalkotás processusához tartozik, mert a törvény létrejöttének, érvényének elengedhetetlen kelléke, a kihirdetés — promulgatio. Ez a király hatalmával történik s a szentesített törvénynek az országos törvénytárban való közzétételében áll. E közzététel a kormány által a szentesítés után azonnal eszközlendő. (1881. évi LXVI. t.-c.) A törvénynek az országos törvénytárban közzétett szövege közhitelességgel bír. Azért, hogy a törvények a törvénytárban hiven nyomassanak ki, a belügyminister felelős. Az országos törvénytárnak egyes számai, a mint kiadatnak, azonnal minden törvényhatóság számára hivatalból megküldetnek. A szentesített törvényekről, a szentesítést követő ülések egyikeben a ministerium az országgyűlésnek esetlegesre jelentést tenni köteles. Megjegy-

1) Régebben az egész országgyűlésen hozott törvények az országgyűlés végével egyszerre szövegeztettek és együtt szentesítettek, egy királyi végzeménybe foglaltatván; szokásban volt a végzeményben, illetőleg a záradékban az akkori országzászlósok és a pozsonyi gróf és főpapok neveinek felsorolása, a mint általában ez divatozott a nagyobb privilegiumok kiadásánál; ezen méltóságok azonban nem irták együtt a királylyal alá a végzeményt.

A szentesítési bevezetés és záradék a következő: »Mi N. N. Isten kegyelméből stb. kedvelt Magyarországunk hű főrendei és képviselői közös egyetértéssel a következő törvényekkel terjesztették szentesítés végett Felségünk elé. (Következik a törvény). Mi e törvényekkel s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezen királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük, s mind magunk megtartjuk, mind más hűveink által megtartatjuk. A szentesítési bevezetés és záradék Albert óta van gyakorlatban, de szövege igen változatos volt. Törvény a szentesítés ezen módját nem szabályozza.

Azt, hogy ő felsége az országgyűlés folyama alatt egyenkint szentesíttesse a törvénycikkeket, az 1848. évi IV. t.-c. engedte meg.

A szentesítési pecsét régebben a kir. pecsétek valamelyike volt. Arany pecsét, függő és kettős pecsét, de előfordul, hogy a titkos pecsét (*sigillum secretum*) alkalmaztatott (pl. 1514. VII. decretum). A régi királyi pecsétek mellőzésének indokait nem ismerjük.

zendő még a törvény (1881. évi LXVI. t.-c.) azon rendelkezése, hogy a kihirdetett törvények a magyar korona országaiban divatozó nyelvekre hitelenesen lefordítandók és köztudomásra hozandók.¹⁾

Ha a király más valamit is belefoglalva hirdettetne törvényül, mint a mit az országgyűlés elfogadott, a minister felelősségre vonása és a jogerővel nem bíró résznek törvényhozásilag való érvénytelenítése következnek. Így nyilvánított érvénytelenné az 1604. évi decretum 22 cikkelye, mely »extradictam, et sine regnicolarum consense« a király által toldatott be. (1608. évi k. a. 1.)

10. §. A nemzetgyűlési törvények.

A főhatalom ideiglenes gyakorlását szabályozó 1920. I. t.-c. értelmében a nemzetgyűlés a törvényhozó hatalmat egyedül gyakorolja. A kormányzót a törvények alkotása körül csak a kezdeményezési jog illeti meg oly mértékben és módon, mint

¹⁾ Grosschmied a kihirdetést nem tartja a törvény keletkezéséhez, perfectiójához tartozó lényeges kelléknek, s ennek hiánya szerinte csak a kötelező erőben idéz elő fogyatkozást. A kihirdetés régente a szentesített törvényeknek országgyűlésen való ünnepélyes átadása volt, mely után azok megküldettek a municipiumoknak, sőt azoknak is, kik személyes megjelenési joggal bírtak az országgyűlésen. Ez a módja a kihirdetésnek már Werbőczy idejében »rég fennálló« volt. 1868-ig a kihirdetést törvény nem szabályozta. Az 1868. évi III. t.-c. értelmében a törvények kihirdetése az országgyűlés két házában való kihirdetés volt.

A törvényalkotás alkotmányos szabályainak megtartását maguk a törvényhozó lényezők kötelesek ellenőrizni. A király a szentesítés előtt vizsgálhatja-e, vajjon törvényszerűleg jött-e létre az országos határozat és a szentesítést helyesen tagadja-e meg, ha ez iránt kétsége van? Van igenlő felfogás (Mantuano: Magyar törvényhozás c. műve 269. l.), de ezzel szemben az látszik helyesnek, hogy az országos határozat szabályszerű létrejöttének egyedüli bírója maga az országgyűlés. Kétségtelen, hogy a megalkotott törvényre vonatkozólag csak újabb törvény mondhatná ki a keletkezésében előfordult hibák miatt az érvénytelenséget. Semmi más hatóság erre nem bír jogos hatáskörrel.

Az 1869. IV. 19. §-a szerint: A bíró a rendesen kihirdetett törvények érvényét kétségbe nem veheti.

E szabály értelmezéséről l. Grosschmied i. m. 101. lap.

Ha nyilvánvalólag nem törvény az, a mi törvény módjára kihirdettetett, ezt a bíró constatálhatja.

a királyt. A nemzetgyűlés által alkotott törvények szen-tesi-tés alá nem esnek, azokat a kormányzó legkésőbb hatvan napon belül kihirdetési záradékkal és aláírásával ellátva az országos törvénytárban közzétételi. Joga van azonban a kihirdetés elrendelése előtt — indokainak közlésével — a törvényt ujabb megfontolás végett a nemzetgyűléshez visszaküldeni. Ha a visszaküldött törvényt a nemzetgyűlés változatlanul fenntartja, a kormányzó azt 15 nap alatt kihirdetni köteles.

Az államformának és államfő személyének kérdésében alkotott törvények a kormányzó által vissza nem küldhetők. Ha a nemzetgyűlés által alkotott törvény kihirdetésére megszabott 60 napi határidő alatt a nemzetgyűlés feloszlattatik, avagy a nemzetgyűlés időtartama letelik, a kormányzó a még ki nem hirdetett törvényt az új nemzetgyűlésnek vagy ha ennek helyébe már az országgyűlés lépne, az országgyűlésnek küldheti vissza és pedig ezek összeülésétől számított 15 nap alatt (1920. XVII.)

A kihirdetés céljára a törvényt következő bevezetéssel kell ellátni: »Emlékeztül adjuk mindenkinek a kit illet, hogy Magyarország nemzetgyűlése a következő törvénycikket alkotta.« A törvény szövege után pedig ez a záradék teendő: »Ezt a törvénycikket mint a nemzet akaratát mind magam megtartom, mind mások által megtartatom«. A kormányzói aláírást a minis-terelnök jegyzi ellen.

11. §. A törvények gyűjteménye; sorrendje, idézése; terjesztése.

A szentesített törvény eredeti példánya az országos levéltárban helyeztetik el. 1867. év előtt a törvényeknek hivatalos, vagyis közhiteleségű gyűjteményéről gondoskodva nem volt!

1) Az 1848-ig alkotott törvények magánjellegű, de mondhatni köztekintélyű gyűjteménye a »Corpus juris hungarici«. Az első önálló törvénygyűjteményt nyomtatásban Mosóczy Zakariás és Telegdy Miklós pécsi püspökök 1584-ben Nagy-Szombatban tették közzé; már előbbi időkben forogtak közkézen főleg kézirati gyűjteményei a törvényeknek, így: Hlosvay egri püspöké a XVI. századból; 1581-ben Zsámboki János Bonfin történetének új kiadásához függelékké (Enchiridion) a magyar királyoknak 1481-ig alkotott végzéseit csatolta. A Mosóczy—Telegdy-féle gyűjteményt, kiegészítve az újabb tör-

csak ezóta létezik az országos törvénytár, mint az igazságügyi-, 1881-től a belügyi minister felügyelete alatt szerkesztett nyilvános jellegű kiadása és gyűjteménye a törvényeknek.

Az 1881. évi LXVI. t.-c. rendeli, hogy minden naptári évről külön törvénygyűjtemény adassék ki; minden ily gyűjteményben (évfolyamban) a sorszámozás újra kezdendő s a törvény idézése a naptári év és sor-szám megjelölésével történik.

Ugyancsak az idézett törvény a nemzetiségi törvénynek (1. §.) megfelelőleg kimondja, hogy a törvények kihirdetésük után a magyar korona országaiban diva-

vényekkel 1604-ig és Werbőczy Hármaskönyvével 1628-ban kiadta Ráth bécsi nyomdász, a Werbőczy tripartitumával együtt. Szentiványi Márton 1696-ban újra kiadta azt, és pedig már »Corpus Juris Hungarici« név alatt. Ujabb — kiegészített — kiadást Szegedy János dolgozott ki 1742—52-ig. 1743-ban Mária Terézia a Corpus Juris Hung. kizárólagos kiadási jogát a Jézus társaságnak adta, 1771-ben egy igen sok hibával teli új kiadás tétetett közzé. A jezsuita-rend eltörlésével az egyetemre szállt a Corp. Juris kiadási joga. 1779-ben már az egyetem aegise alatt jelen meg ujabb kiadás. 1822-ből és 1845-ből vannak ujabb kiadások. A legutóbbi Kovachich József javaslatához képest »*Decretum generale*« címet visel és belőle a régebbi kiadásokban található toldalékok u. m. a Tripartitummal együtt beke-rült római jogi szabályok (*Regulae juris antiquae* Dig. I., tit. 17.), hazai és egyházi jogi szabályok (*Reg. juris hungarici et canonici*), a *Praxis Criminalis*, *Directio Methodica*, kihagyattak. Az egyetem kizárólagos kiadási joga 1852-ben lejárt. Lásd még Dr. Vécsey Tamás 1902. rectori beszédét a Corpus juris római jogi toldalékáról.

A Corpus juris mint egész nem bir törvényerővel; az abban foglalt részek csak oly erővel birnak, mint birnának e gyűjle-ménybe felvételük nélkül. A Corpus juris a törvényeknek nem teljes gyűjteménye, némely törvény abban hiányosan, vagy pedig az eredeti szövegtől eltérőleg foglaltatik, a mint ezt a két jog-történethívár, Kovachich Márton György és fia, József kiderítették. Márton György jeles művei: *Vestigia Comitiorum*; *Supplementa ad Vestigia Comitiorum*; Józseftől erednek: *Silloge decretorum comitialium*; *Lectiones variantes ad decretorum comitialium* és *Monumenta veteris legislationis*. Az általános joggyakorlat azonban a Corpus jurisra támaszkodott; százados alkalmazás azt olykép tette jogéletünk alapjává, hogy az abban nem foglalt törvények feledésbe mentek, el-avultak s így érvényüket veszítették, s az abban hibás szöveggel fel-vettek hibás szövegük szerint fogadtattak el. Ferdinandy idézi azon régi, XVI. századbéli törvényeket (i. m. 73.), melyek törvényeink hiva-talos összegyűjtését elrendelték, de foganatosítva nem lőnek. A Corpus

tozó nyelveken hiteles fordításban közzéteendők.

A magyar birodalmi törvények a horvát országos törvénytárba is felvételtek és abban ugyanazon év- és sorszám-mal jelöltettek, a mely alatt a magyarországi általános országos törvénytárban megjelentek (1870. évi XII. és 1881. évi LXVII. t.-c.)

Az 1880. évi LIII. t.-c. szerint a törvénytár, törvénygyűjtemény, valamint egyes törvények, továbbá azok hiteles fordításainak önálló kiadása és azok elárusítása az állam kizárólagos joga. E jog sértésével létesült kiadványok közigazgatásilag lefogl-

jurisból hiányzó törvényeket felsorolja a Márkus-féle Törvénytár I. köt. XXXVI—XXXVIII. lap. Ugyanitt felsorolvák a Corpus Juris Hungarici kézirati gyűjteményei is.

A Corpus juris hungarici-ből az idézés történhetik a király nevének és a végzemény számának említésével, vagy az illető törvény-cikk alkotása évének és cikkszámának megjelölésével.

Szent István és László, továbbá Kálmán törvényeinek csak feljegyzései vannak a Corpus jurisban s ezek könyvekre és fejezetekre osztvák, s azok számának megjelölésével idézletnek; az aranybulla óta alkotott s királyi decretumok alakjába foglalt törvények idézése a király nevének, a decretum római s a cikkek arab s számának feltüntetésével történik, vagy csak a decretum keltének éve és a törvénycikk számával; ha egy évben két országgyűlés volt, az is fel-
említendő, hogy azon évbeli I. vagy II. decretumról, vagy azon évbeli hol tartott országgyűlési végzeményről van-e szó (1518. évi bácsi, 1518. évi tolnai 3. t.-c.). Az 1865—67. évi országgyűlés cikkei két királyi decretumban foglalvák (1—12. és 13—18. c.) 1868. óta ahány cikk, annyi királyi végzemény. Ezóta az idézés az év és a t.-c. római száma szerint történik; az 1603. évi törvények koronázás előttiekre és utániakra oszlanak, elől kezdődő sorszámozással; koronázás előttiak a koronázás ideje előtt alkotottak ugyan, de szentesítésük szintén a koronázás után történt; ugyaníly módon lehetne koronázás előttieknek nevezni az 1865—67. évi törvénycikkeket is.

A Corpus juris Hungarici első magyar fordítását Gegus Dánieltől birjuk; legujabban dr. Márkus Dezső az összes törvények magyar nyelven való kiadását kifűnő tudósok közreműködésével eszközölte Magyar törvénytár cím alatt. E mű együtt adja az erdélyi törvényeket is, sőt a horvát-szlavon autonom törvényekre is kiterjeszkedik. Ezeken kívül felemlíti az 1849—1861. évi absolut és az 1867. után az orsz. rendeletek tárában megjelent alkotmányos rendeleteket is. Törekszik kiválasztani e roppant joganyagból azokat, melyek hatályukat veszítették. Jegyzetei nagy szorgalommal és gondnal készültek.

landók. Az említett törvényben van gondoskodva arról is, hogy a törvények könnyen és olcsón megszerezhetők legyenek.

12. §. A törvény életbelépése és kötelező ereje; a törvény-magyarázat.

A törvény érvényességétől megkülönböztetendő annak hatályossága, hatályba vagy életbelépése. Érvényes az alkotmányyszerűleg létrejött, megalkotott törvény, hatályos pedig azon érvényes törvény, mely az illető életviszonyokra már valósággal kihat, illetőleg alkalmazandó. Az érvényes létrejövetel és hatályba lépés közötti időtartam a »vacatio legis«.

A mennyiben az időpont, melyben valamely törvény hatálya kezdődik, magában a törvényben meghatározva, vagy az időpont meghatározása egyes miniszterre vagy a ministeriumra bízva nincs, minden törvény kötelező ereje az országos törvénytárban való megjelenését követő 15. napon kezdődik, a miért is a törvénytár minden számán kiteendő, hogy mikor adatott ki. (1881. évi LXVI. t.-cikk 4. §.)¹⁾

A miniszter vagy összkormány, ha a törvény életbeléptetésének időpontja megállapításával a törvényhozás által megbízott, az életbeléptetést a megfelelő előkészületeknek megőrténtével eszközölni köteles s azt tetszés szerint nem halogathatja.

A törvénynek visszaható erőt is adhat maga a törvényhozó, a minek folytán a törvény oly időponttól tekintendő hatályosnak, a melyben még meg sem volt alkotva. Előfordul, hogy valamely törvény hatálybalépése egy más tárgy törvény megalkotásához és életbelépéséhez van kötve; előfordul, hogy a törvény hatálybalépése függővé van téve attól, hogy a másik fél (ország, állam) megfelelő törvényt alkot és életbeléptet; vannak esetek,

¹⁾ Az 1867. előtti jog (Hk.) szerint a törvények a kihirdetés napján, az 1868. III. t.-c. szerint az országos törvénytárban való megjelenést követő napon léptek életbe.

A napok számítása ugy történik, hogy az országos törvénytárban való megjelenés napja nem számítatik.

hogy a törvény külön alkotandó (életbeléptetési) törvénnyel léptetik hatályba.¹⁾

Előfordul, hogy az életbeléptetés a kományra bizatik, de ennek a törvényben meghatározott terminusig okvetlen meg kell történnie. (1897. XXXIV.) Az életbelépés napja valamely feltételtől is függővé tehető így: a törvény életbelép, ha az Ő Felsége többi országaiban is megfelelő törvény alkottatik és hatályba lép. Lehet bizonytalan idő az életbelépés napja: ezen törvény a legközelebbi általános képviselőválasztáskor lép hatályba, (1886. I.) vagy »a jelen országgyűlés berekesztését követő napon lép hatályba. (1899. XV.) Van törvény, mely ugy rendelkezik, hogy különböző intézkedései különböző időben lépnek életbe. (1882. XVIII.)

A törvény ereje minden egyéb jogforrásénál nagyobb; vele szemben minden egyéb hatalmi tényező alárendelt; ezért a törvény kötelező erejét megszüntetni, a törvényt módosítani rendszerint csak újabb törvénnyel lehet. Ez általános tétel alól annyiban mégis kivétel van, hogy jogéletünk és jogtudományunk elismeri a törvénynek újabb ellenkező országos szokásjog általi megszüntetését valamint a törvények elavulás által való hatálytalanná válhatását is. Az országos (vagy birodalmi) jogszokásban bennfoglaltatik a szent korona egészének, az össznemzetnek akarata, formátlanul, hallgatólagosan ugyan, de azért teljes hatályulag. Az organikus nemzetélet postulatuma, hogy az egyetemes akarat ily kifejezés mellett is érvényesüljön. A törvény elavulásában nem szokásjog általi lerontása van, hanem az illető életviszonyok megszűnte vagy lényeges átváltozása folytán a törvény alkalmazhatlansága. Sokan elismerik továbbá a szükségrendeleti jogot, vagyis azt, hogy a kormányhatalom az államlétnek súlyos rázkódtatásoktól való megóvása végett egyes törvények hatályosságát jogosult ideiglenesen felfüggeszteni, ha ily rendelkezésre a törvényhozásnak módja nem lenne. Részünkről azt véljük, hogy ily jogi hatást ér erő a szükségrendeletnek nem tulajdoníthatni. (L. alább.)

A határozott időre alkotott törvények a kiszabott idő leteltevel a törvényhozó akaratá-

¹⁾ Pl. A büntetőtörvénynél, a bűnvádi eljárás törvénynél etc.

nál fogva hatályukat veszítik.¹⁾ A feltételhez kötött törvények a feltétel bekövetkeztével veszítik hatályukat.

II. A törvényt magyarázatnak, vagyis a törvény-értelme, jelentménye, kutatásának és megállapításának joga általában mindenkit megillet;²⁾ más kérdés az, kinek törvényt magyarázatai irányadó, illetőleg kötelező másokra. Először is kétségtelen, hogy a törvénynek általánosan kötelező módon való magyarázata, az u. n. hiteles magyarázat, mindenekelőtt a törvényhozást illeti meg; ilyen magyarázat csak külön törvény alkotásával történhetik. Közkötelező magyarázat még az is, melyet az általános vagy országos szokás ad a törvényeknek. A kormány törvényt magyarázó rendelete a vele direct és teljes alárendeltségben levő alsóbbrendű kormányhatóságokat kötelezi, azok azt gyakorlatukban követni tartoznak; az önkormányzati hatóságok a kormány ismételten fenntartott magyarázó rendeletei szintén kötelesek elfogadni (1886. évi XXI. és XXIII. t.-c.), ellenesetben jogtalan renitenciát tanusítanak, mikor is a főispánt a kormány kivételes hatalommal ruházhatja föl; a bíróságok teljesen függetlenül a kormánytói magyarázhatják és saját magyarázatuk szerint alkalmazhatják a törvényeket.

Mennyiben kötelező a törvények értelmének dönményi magyarázata, arról alább szólunk.

13. §. Alaptörvények.

A magyar törvények között alkotásuk, megváltoztatásuk, megszüntetésük módozatai, formája, erejük mérve szerint különbség nincsen.

¹⁾ A közhatóságok és pedig úgy a királyi, mint az önkormányzati hatóságok általán egyaránt kötelesek a fennálló, hatályba lépett törvényekhez alkalmazkodni; az, hogy a kormány a hatálybalépett törvény alkalmazása végett végrehajtási rendeletet még nem adott ki, a kir. hatóságokat sem menti fel az életbe lépett törvény végrehajtásának, alkalmazásba vételének kötelezettsége alól. Más nézetet van Lechner.

²⁾ A tudományos magyarázat szabadsága áll fenn, legyen ez grammatikai vagy logikai.

Az alaptörvények ugyanazon szervekkel, ugyanolyan formák és módozatok mellett jönnek létre, mint a többi törvények. Alaptörvényeknek más törvényektől való megkülönböztetése tehát nálunk csakis amazoknak tartalmi fontosságán alapul.

Némely nagyjelentőségű törvényeket maga a törvényhozó nevez alaptörvényeknek,¹⁾ de eze-

¹⁾ Pl.: az 1791. évi XIV., az 1608. k. e. X. és XI. t-cikkeket, az 1791. évi X., XI. és XIX. t-cikket, az 1827. évi III. t.-c., az 1723. évi I., II. és III. t-cikket, az 1867. évi XII. t.-c., az 1868. XXX. t.-c. saját magát. Pauler Tivadar meghatározása szerint alaptörvények azok: a) melyeket a törvényhozás nyíltan azoknak nevezett vagy tettei által kétségtelenül olyanoknak jellemzett; b) melyek mint az alkotmány lényeges intézményeit és alapelveit magukban foglalók és kiváló fontosságuk, tartalmuknál fogva alaptörvényeknek bizonyulnak. Alaptörvényekül tekinthetők azon törvények is, melyekből, mint alaphoz — melyekben lefektetett nagy elvi tételekből — későbbi törvények kiindulnak, azokra, mint alapjukra hivatkoznak, az azokban declarált főelveket részletesen valósítják.

Altalán alaptörvényeknek tekintetnek: A trónbetöltésre vonatkozó, az 1723. évi I. és II.; a koronázás idejét meghatározó 1791. évi III., a trónról lemondást szabályozó 1867. évi III. t-cikkek; az országgyűlési szervezetet, működést, jogkört tárgyzó törvénycikkek közül az 1608. évi k. u. I., 1848. évi IV. és V., 1874. évi XXXIII., 1885. évi VII., 1886. évi I. t-cikkek; az országgyűlés feloszlásáról szóló 1867. évi X. t-cikk; a ministerialis kormány szervezetre vonatkozó 1848. évi III., a közigazgatás és bíraskodás elválasztásáról és a bírói függetlenségről szóló 1869. évi IV. törvénycikkek, az ország területi integritását visszaállító 1848. évi VII., az 1868. évi XLIII., az 1868. évi XXX. t-cikkek; az aranybulla, a honossági törvény (1879. L.) a köztelherviselésről szóló 1848. évi VIII., a sajtószabadságról szóló 1848. évi XVIII., a tanszabadságról szóló 1848. évi XIX., a nemzetiségi egyenjoguságról szóló 1868. XLIV. t.-c., a vallásgyakorlatról szóló 1608. évi k. e. I., 1647. évi V., 1791. évi XXVI. és XXVII., az 1848. évi XX., 1867. évi XVII., 1868. évi LIII., 1895. évi XLII. és XLIII. t.-c.; a törvényhatósági szervezetről szóló 1886. évi XXI. t.-c.; az ország függetlenségét és alkotmányosságát ünnepélyesen deklaráló 1790/I. X. és XII.

Az u. n. vérszerződés alaki okoknál fogva az alaptörvények közé nem sorozható ugyan, de köztudomású, hogy azon közjogi elvek, a melyek abban (állítólag) foglaltattak, állami életünkben hosszú századokon keresztül valójában érvényre jutottak, illetőleg részben mai nap is irányt szabók. L. Szabó Károly kiváló művét »A vezérek koráról. Timon, Beöthy, gr. Andrássy stb. ugyanígy fogják fel az összerződés mivoltát.

Nem ismerhetjük el, hogy törvényalkotási különbség volna az, a mi a törvénynek az országgyűlés elé vitele, vagyis törvényja-

ken kívül ilyenekül tekintendők mindazok a törvények is, a) melyek állami jogunk, alkotmányunk legfőbb, vagyis alaptételeit foglalják magukban, melyek a honpolgárok legfontosabb közkötelességeit és szabadságait szabályozzák, melyek tehát az államhatalom és a polgárok közti viszonyra vonatkozó nemzeti felfogás kifejezései; b) az állami hatalom szervezetének legfőbb organumait, ezek alakulását, működését, egymáshoz való viszonyát meghatározzák. Nagy principiumok valószínűsítői ez alaptörvények, melyeket hosszú megszokás vagy kiküzdésük nehézsége stb. különösen becsessé tesz s melyekből kiindul az illető életviszonyokat érintő későbbi törvényhozás is. Megjegyzendő azonban, hogy az állami lét ép érintett fontos alapjait nálunk egyrészen nem írott, hanem szokásjog szabályozza.

Az alaptörvényeknek egyéb törvényekkel szemben nagyobb állandósága nem jogilag biztosított, hanem erkölcsi okokban a nemzetnek azokhoz, mint az államéletnek a történet-kipróbálta alapjaihoz való szívós ragaszkodásában s abban keresendő, hogy azoknak megváltoztatása a politikai élet mélyreható átalakulásával jár s így arra a törvényhozás factorai szinte csak elkerülhetlen szükségesség eseteiben határozzák el magukat, vagy mikor azoknak a kor szellemével, a megváltozott viszonyokkal való összeférhetetlensége általános erős meggyőződéssé lett.

14. §. A horvát-szlavon autonom és a régi erdélyi törvények.

I. A magyar államban a törvényhozó hatalmat az 1868. évi XXX. t.-c. hatályba lépte óta a magyar király két országgyűléssel gyakorolta, t. i. a Budapesten székelő magyar birodalmi, vagy »kö-

vaslattá válása előtt történik. Hogy valamely törvényjavaslat jog- és alkotmányszerűleg jött-e létre, vajjon király, vagy országgyűlési tag a javaslatot jogszerű követelmények szerint készítették-e elő, az nem a törvényalkotás formájának kérdése. Ezért a szerződésesnek vagy egyezményesnek nevezett törvények hozatalára és módosítására irányzott törvényhozás nem különböztetendő meg, mint egy különös módja a törvényalkotásnak. Az 1868. XXX. t.-c. jogi természetéről l. alább a VI. könyvet. A trianoni szerződés 54. cikke alaptörvényekül nyilvánítja a kisebbségek védelméről szóló VI. címben foglalt rendelkezéseket.

zös» országgyűléssel és a Zágrábban üléselő horvát-szlavon-dalmát országgyűléssel. A magyar törvények alkotója a király és a budapesti országgyűlés. Ez országgyűlésnek a horvát-szlavon autonóm országgyűlésből küldött tagjai nem vettek részt oly ügyekre vonatkozó magyar törvények alkotásában, mely ügyekre a társországok törvényhozási autonómiával birtak. A horvát-szlavon autonóm törvények alkotója a koronás magyar király és a társországok autonóm országgyűlése volt. Az autonóm törvények is magyar állami törvények voltak, particularis, illetőleg speciális forrásait képezték a magyar jognak.¹⁾

II. Az 1540-ik évtől 1848-ig alkotott erdélyi törvények hatályát az Unió-törvények, illetőleg későbbi törvények általánosan meg nem szüntették, azok, a mennyiben újabb (magyar) törvényekkel nem ellenkeznek, az Unio után is fennállónak voltak tekintendők; minélfogva azokat is, ha jogszabályokat tartalmaznak, a magyar jog particularis forrásai gyanánt kell említenünk. Erdélynek, mint külön országnak saját törvényhozása az 1540. aug. 29-én tartott segesvári országgyűlésen veszi kezdetét. Az országgyűlés, mint a három politikailag jogosult, t. i. magyar, székely és szász natio gyűlése és a fejedelem együtt birták a törvényhozás hatalmát, 1691-től kezdve Erdélynek nem állami, hanem országos különállása van, mert a magyar szent korona jogán a mindenkori magyar király, mint Erdély fejedelme uralkodott felette. Ennyiben állami egységbe

¹⁾ Az 1870. évi II. horv.-szlav. autonóm törvény szerint a társországok országgyűlésen a kezdeményezést a király és az autonóm országgyűlés tagjai gyakorolták; a király ezt a bán által gyakorolta. Az előzetes sanctio kieszközlése a horvát-szlavon m. kir. minister útján történt. Az országgyűlési tag törvényjavaslatot az autonóm országgyűlésen csak ugy adhatott be, ha még tíz tag támogatta arra vonatkozó indítványát. Az autonóm országgyűlésen elfogadott javaslatot a bán a m. kir. horvát-szlavon minister útján terjesztették a királyhoz szentesítés végett.

jutott ismét a királyhágón túli és inneni Magyarország, de törvényhozási különállása, külön országgyűlése, kormányzati különállása pedig külön guberniuma és udv. cancelláriája által fennmaradt egészen az 1848-ban kimondott és 1867-ben fogadott unióig. Az erdélyi külön jog hatálya az unióval éppen nem szűnt meg. Az unió részletes szabályozásáról szóló törvény kimondá, hogy az uniót megelőzőleg Magyarország külön országgyűlésén alkotott törvényeknek Erdélyben való életbeléptetése, ha szükséges lesz, külön törvényhozás útján fog eszközölni. Az erdélyi törvények hivatalos gyűjteményei »*Approbatae Constitutiones*«¹⁾ melyet a gyulafehérvári országgyűlés jóváhagyása alapján szentesített és 1653-ban kihirdetett II. Rákóczy György; azután a »*Compilatae Constitutiones*«²⁾, melyben az 1545-től 1669-ig hozott törvények foglaltatnak, végül az »*Articuli novellares*«, vagyis az 1744-től 1792-ig alkotott törvények sorozatos foglalata.³⁾

15. §. Az u. n. „családi törvények“-ről.

A Habsburgház tagjainak számos jogi érdekü, jelesen közjogi következményü és kihatásu viszonyait is szabályozták az ugynevezett családi vagy házi törvények (*Hausgesetze, Statuten*). A magyar államjog szerint teljesen világos, amit ujabban kiváló

¹⁾ Ez magában foglalja az erdélyi országgyűléseken 1510 óta hozott törvényeket, amelyek magyar nyelven vannak szerkesztve; öt részre oszlik, az első négy rész titulosokra oszlik, az ötödik rész pedig 105 edictumot foglal magában. Az idézés a rész, titulus és articulus számának megjelölésével történhetik. Az A. C. első kiadása 1653-tól, második 1779-ből, harmadik 1815-ből származik. E gyűjtemény nem szorosan törvénytár, mert nem egyszerű foglalata az időrendileg egymásra következő törvényeknek, hanem azoknak tárgyak szerint csoportosítása. Ugyanez áll a »*Compilatae Constitutiones*«-ről.

²⁾ Szintén öt részre oszlik; a négy első titulusokra és articulusokra, az ötödik edictumokra. Nyelvre magyar, csak a megerősítő okmányok latinok. Első kiadása 1669-ből való.

³⁾ A későbbi erdélyi törvénycikkek részint »*Articuli novellares*«, részint »*Articuli provisionales*« név alatt ismeretesek; nyelvük latin. Erdély törvényeinek nyelve 1744-től 1847-ig a latin.

Az erdélyi részeknek — Erdély elszakadása és állami különválása előtt — tartott közgyűlései törvényhozási jellegű testületek nem voltak, valamint csak municipialis statutumok jelentőségével bírnak a székely és szász nemzet statutumai. (L. alább.)

jogászi és politikai tekintélyek is egyértelműek hangsúlyoztak.¹⁾ hogy az uralkodó családot, mint ilyen, jogalkotó tényezőnek nem ismertük és sem az uralkodó családtól, mint testülettől, sem a családfőtől (e minősége szerint) magyar jogi, vagyis a magyar államban is kötelező erővel bíró jogtételek nem eredhettek, sem törvényi, sem kisebb (törvények korlátaiban belül) erővel; a családi vagy házi törvények, jobban mondva statutumok, önmagukban nem jogforrások, segédjogot — *jus auxiliaire* — sem képeztek. A királyi családnak ügyei hazánk területén csakis a magyar jog szerint bírálандók el. A magyar jogalkotó tényezők teljesen souverain elhatározás alapján szabályozhatták a kir. család magán-, büntető- és közjogi viszonyait, a családi szabályok, mint ilyenek jogalkalmazó közhatóságainkra nem voltak kötelezők. Természetesen más kérdés az, vajjon az alkotmányos jogalkotás tényezői mennyiben acceptálták önkényt azon családi szabályzatokat s illetve fogadták el a bennük foglalt jogtételeket és tették saját hatalmukkal integralis részévé a mi magyar jogrendünknek.²⁾ Szokásjogilag például egyben-másban a királyi és királyi család tagjainak különleges jogállása oly értelemben képződött, mint azt a nálunk egyébként jogi érvennyel nem bíró házi szabályzatok megállapíták.

Szintén nem a »Hausgesetz« magyar jogforrási minősége volt declarálva azzal, ha a magyar jogalkotási tényezők, bizonyos — egyedül a házi statutumban szabályozott »minőség« iránt a királyi családból leszármazóknak, azon statutumban megállapított értelmet fogadták el, azt egyezőnek nyilvánították a magyar törvény értelmével (1900. évi XXIV. t.-c.) A magyar törvényhozás például a családi törvényeket nem emelte országos jog erejére azzal, hogy egy trónörökösnek azoknak értelmében tett nyilatkozatát becsikkelyezte mintegy nagyobb ünnepélyesség, örökeklékezet okából; de ha a törvény kijelenti, hogy a magyar törvény felfogása szerint is úgy van, hogy a morganatikus házasságbeli nő vagy gyermek nem tagja a királyi családnak, nem magyar királyné, illetőleg nem örököse a trónnak, ez által önállólag souverain elhatározással megállapított egy tételt a magyar törvényhozás.

¹⁾ Szilágyi D., Ugron G., Apponyi A., Széll K., Polónyi Géza.

²⁾ U. n. incorporatív hivatkozás által is. — A házi törvények sem hivatalos gyűjteménybe foglalva, sem kihirdetve nem voltak.

A családi szabályok jogi természetének felvilágosítására nézve említendő, hogy a német-római birodalomból eredő hűbéri — patrimonialis — felfogás szerint az u. n. »Fürstenrecht«-hez tartozott a családi viszonyoknak autonom szabályozása az önálló, a Landeshoheit-tal bíró családok által. Tehát a germán hűbéri állami és társadalmi rend maradványai a családi vagy házi törvények, melyek az illető uralkodó családok családi és örökjogi viszonyai mellett fontos államuralmi, közjogi rendelkezéseket is tartalmaztak az uralkodás átszállásáról (Successio), a regensségről, egyenranguságról stb.

A családi törvények jellemzésére mondja Beöthy i. m. 708. lapján: Kifejezésre jut bennük a patrimonialis gondolat, miszerint azon országok is, melyek felett az illető család uralkodik, a család hitbizományát képezik. A bécsi congressus 1815-ben nemcsak az uralkodó, de a »Landeshoheit«-ot elveszített, mediatizált családok házi törvényeinek érvényét is elismerte.¹⁾

16. §. A kormányrendelet és a helyhatósági szabályrendelet mint jogforrások.

A jogalkotás (jogrend-meghatározás) hatalma nincs a törvényhozó állami szerveknél koncentrálva, hanem ellentétben a hatalmak merev elválasztásának, izolálásának tulzott postulatumával és az államélet helyes fejlődésének megfelelőleg, azt találjuk, hogy alkotmányunk ismeri a kormányzatra, illetőleg első sorban közigazgatásra rendelt szervezetnek subsidiarius jogalkotásra való hatalmát. Az u. n. »executiva potestas«, mint szervezet bir bizonyos mérvű »legislativa potestas«-sal, véve e szót lényegi és nem alaki vagy tételes jogi értelemben. A kir. végrehajtó hatalom jogalkotásának nyilvánulási alakja a kormányrendelet és az önkormányzati alapon szervezett végrehajtó hatalmi ormanumoké a helyhatósági szabályrendelet.

¹⁾ Ugyancsak Beöthy azon nézetben van, hogy az 1723. évi I. t.-c. 3. és 4. §-ai recipiálták az osztrák ház családi törvényét, egy pontban, mondván: »hogy azon fi- vagy nőörökös, ki a fenséges ausztriai házban elfogadott elsőszülöttségi rendszabály alapján örökösödik Ausztriában, örökösödik a magyar korona országaiban is«. L. még alább a trónöröklési jognál. Ausztriában a Házi szabályzat az alkotmányjog fontos forrása volt.

A kormányrendelet és a statutum természetesen csak akkor jogforrás, ha bizonyos életviszonyokat, melyek törvény avagy hasonerejű (országos) szokásjog által egyáltalán nincsenek, vagy hiányosan, hézagosan vannak szabályozva, közkötelező erővel szabályoz; így törvényt helyettesít, törvényt pótol vagy kiegészít. A kormánynak nemcsak joga, de alkotmányyszerű kötelessége is a törvényhelyettesítő vagy pótló rendeletek kibocsájtása az államélet viszonyainak fejlődése és követelményei szerint; törvényi külön felhatalmazásra e végett nem szorul.¹⁾

I. A kormány törvényhelyettesítő rendeletei mely tárgyakra vonatkozhatnak, arra írott jogtételt alkotmányunkban nem találunk. Az elvi megállapítást kíséreljük meg a kormány és törvényhozás természet szerű viszonyának szem előtt tartásával.

A gyakorlat oda mutat, hogy kormányaink, az új aerában is, subsidiarius jogalkotásra általában jogosítottnak tartják magukat, vagyis hogy a törvénnyel vagy országos szokásjoggal nem szabályozott ügyek és viszonyok egész körére jogosultak rendeleti szabályozást eszközölni.

Hogy csak a legeclatánsabb példára utaljunk, teljesen *motu et potestate proprio* adatott ki a kormány által a nagy közjogi érdekű egyesületi rendelet; számos rendelet a gyülekezési jogot, a tartózkodási jogot (tolonrendelet) tárgyalja, törvény hiányában, minden törvényhozási felhatalmazás nélkül. Nem helyezkedhetünk oly álláspontra, hogy a kormányrendelet a köz- vagy magánéletviszonyok szabályozásánál az eddigi szabadságok bárminő újabbi megszorítását, korlátozását nem eszközölheti, mert hisz jómódon minden szabályozás korlátozása az eddigi (szabályozatlan) szabadságnak. A kormány törvényhelyettesítő rendeletre való jogát az organikus államélet hozza magával, az veszélyét az alkotmányosságnak nem képezi. A törvényhozás folytonos működése elég biztosíték arra nézve, hogy a kormány ily rendeleteivel a jogélet fejlesztését egészen magához ne ragadja; különösen a parla-

¹⁾ A rendeletről, mint magánjogi kulfőről rendkívül érdekes és mélyreható fejtegetéseket találunk Grosschmied i. munkájában; 125—211. lapokon.

mentáris felelősség teljesen elégséges óvszer a kormányhatalom netáni tultengésével szemben.¹⁾

¹⁾ Érdekesnek tartjuk a törvényhelyettesítő kormányrendeletekre nézve azt, a mit Lechner Agoston után írott jegyzetekben (503. l. IV kiadás) olvasunk: »Nem állíthatjuk kétségtelenné — ugymond — a kormány jogát egész törvények pótlására, mert ily pótló rendeletekkel annyira megszoríthatná a polgárok szabadságát s őket a közvetlen vagy közvetett állami célok elérése végett annyira megterhelhetné, amennyire neki tetszik, s így a polgárok szabadságát teljesen alávetné a végrehajtó hatalom önkényének, a mi alkotmányunk főelvének, s a polgárok személyes szabadságának ellenére volna. Azért a kormány rendelettel a polgárookra új terhet nem róhat, azok szabadságát újonnan meg nem szoríthatja. Újonnan annyit jelent, hogy azon megterhelés, szabadságkorlátozás, törvényben vagy törvényerejű szokásban nincs megállapítva. Ha tehát meg van a törvényben vagy törvényerejű szokásjogban azon elv, hogy a polgárok szabadsága bizonyos állami cél, feladat elérése végett, a mennyire szükséges, megszorítható, csakis akkor van jogosítva a kormány a polgárokat terhelő ilyen rendeleteket kibocsájtani. Oly terhelő vagy megszorító szabályzatot azonban, melyből semmi sincs meg valamely törvényben vagy orsz. szokásjogban, a kormány rendelettel be nem hozhat.

Ferdinandy szerint a rendeleti hatalom a törvény korlátain belül az államélet egész mezejére kiterjed, de a törvényt pótló rendelet tartalmát tekintve, a személyes szabadságot és a tulajdonfeletti rendelkezési szabadságot oly módon nem korlátozhatja, a milyen módon és irányban azt törvény még nem korlátozta és korlátozni soha szokásban nem volt; tárgyat tekintve, a rendeleti szabályozás alá nem vonható a) az ország területének rendezése, részeinek elidegenítése, idegen terület idecsatolása; b) oly ügy szabályozása, mely kihatással van az ország függetlensége vagy nemzetközi jogállására; c) a trónbetöltés és trónöröklés kérdése; d) politikai jogok megszorítása; új közteher — adó vagy monopólium — behozatala, újoncjutalék, védrendszer megállapítása, védkötelezettségi teher növelése; magánjogi viszonyoknak, polgári és büntető eljárásnak, az anyagi büntetőjognak (a kihágásokat kivéve) megállapítása, egyszóval az, a minek szabályozása az alkotmány szelleme és jogelvei szerint kizárólag a törvényhozás körébe tartozik. (I. m. 652. l.)

Grosschmied szerint 1867-ig sem tekinthető magánjogi kűffő gyanánt a rendelet; de 1867. után egészen ki van zárva, hogy kivéve a törvényhozási felhatalmazás eseteit, rendeletileg magánjogi szabályozások eszközöltesse. A rendelet a magánjog körében törvényt pótlólag sincs hivatva jogot alkotni (i. m. 163. l.); más, ha a rendeletet a szokás kűffőül elismerte, tehát annak érvényét megállapítja. Nem vonja azonban kétségbe Grosschmied sem a rendelet kűffői minőségét egyéb jogágak körében (183. s köv. lapokon). A

II. A törvényt pótló vagy kiegészítő rendeletre, mint a törvényhelyettesítőnél kevesebbre, még kétségtelenebb a magyar kormány joghatósága.

Ezek a törvény nyilvánvaló hiányait pótolják, kiegészítik a törvényt a törvényhozónak valószínű akarata szerint. Itt azt mondhatni, a kormány nem saját önálló hatalmi akaratát érvényesíti, hanem a törvényhozó által initiált jogintézményt annak intenciójához képest, mint a törvényhozó szándékának egyik legilletékeesebb bírálója és tolmácsa, a törvénybe foglalt elvekhez mérten, azokhoz következetesen, részleteiben is szabályozza. Országos rendeleteink a régi és a közeli múltból tanúsítják, hogy a kormányok folyton hivatva és kötelezve érezték magukat a törvénykiegészítő rendeletek kibocsájtására és jogrendünk jelentékeny részben találta ezekben a jótékonyan fejlesztő tényezőt. Jól megjegyzendő, hogy ezen csoportja országos rendeleteinknek névleg és külsőleg nem különül el a végrehajtási rendeletektől. Végrehajtási utasításoknak vagy rendeleteknek nevezett ministeri rendeleteink igen gyakorta valószínű kiegészítő rendeletek, szabályaik jelentős része nem pusztán végrehajtási parancs, de újabb (részletező, fejlesztő), általánosan kötelező erejű jogtétel.

III. A szükségrendelet a törvényben vagy országos szokásjogban biztosított jogállapottal ellenkező kormányrendelet, mely arra céloz: a) hogy a törvény bizonyos időben, bizonyos helyen, vagy bizonyos esetre ne alkalmaztassék, a mint kifejezni szokás, hatályossága ideiglenesen felfüggesztessék; b) hogy bizonyos viszonyok, ügyek, melyek világosan egyedül a törvényhozás hatáskörébe tartoznak, rendelettel szabályoztassanak, illetőleg intéztessenek el; ide tartozik azon eset is, ha határozott időre hatályos törvényt ez időn túl terjedőleg rendeletileg céloznak hatályban tartani.

A szükségrendeletek előfordulását el nem tagadhatva, állítjuk, hogy e rendeletek a jogalkotó kormányrendeletek külön kategóriájakép nem tekinthetők és hogy szükségren-

magánjogra azonban felfogása az, hogy a hol törvény nincs, ott a szokás az, mely mindent betölt. — A hol a miniszter pl. az igazságügyminiszter magánjogi viszonyokban intézkedik (törvényesítés, hitbizomány, házasság, örökbefogadás), ott gyakorlatával szokásjogot alkothat (208.)

deleti jog a magyar kir. kormányt — értve ez alatt a királyt is — meg nem illeti, sem a törvény rendelkezése, sem pedig alkotmányosságunk szelleme szerint a kormány ily kivételes hatalommal nem bírhat. Werbőczy (HK. I. 9.) azon szabvaiból, mely szerint a király »rendes hatalmával« a nemeseket szabadságaikban a törvénytől eltérőleg nem háboríthatja, a királynak »szükségrendeleti kivételes hatalmára« következtetést vonni nem szabad. Az 1715. évi 8. és 1723. évi 6. t.-c. csak ellenséges támadás esetére engedték meg a királynak, hogy törvényesen egybegyűlt országgyűlésen meg nem szavazott subsidiumokat szedhessen és ilyenkor, ha végveszély volna, mindent megtehessen, a mit az állam megmentése véget elengedhetetlenül szükségesnek lát.

Tévesen hivatkoznak némelyek a kormány szükségrendeleti jogának alapja gyanánt az 1848. évi III. t.-cikkre, mert ez a ministereket törvényellenes rendelkezésekre nem jogosítja, s őket csak azon eszközök felhasználásának elmulasztásáért teszi felelősekké, melyek törvényszerűleg rendelkezésükre állottak volna a közbiztonság fenntartása végett. Éppenséggel nem adott szükségrendeleti hatalmat honvédtörvény és népfölkelési törvény sem, midőn a királynak (törvényileg) jogot adott arra, hogy az országgyűlés együtt nem létében a honvédség, illetve a népfölkelésnek a határokon túl vitelét elrendelhesse.¹⁾

Ugyancsak nincs szükségrendeleti jog ruházva a magyar kormányra a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912. évi LXIII. t.-cikkben sem.

Egy szóval a kormányhatalom jogszerű gyakorlata mindig csak az lesz, ha az a törvények határai között marad, nincs kivétel és eltérés az 1790/1: XII. t.-cikk azon parancsa alul: »Executiva autem potestas non nisi in sensu legum per regiam majestatem exercebitur«.

A kormányhatalom államéletbeli rendeltetéséből elméletileg is nehéz construálni a szükségrendeleti jogot, mert hi-

¹⁾ Itt nem a törvény ellen történik valami, de a feltétel bekövetkeztével a törvény szerinti jogával él a király. Nem szükségrendeleti jog elismerése az sem, a midőn a törvény felhatalmazza a kormányt, hogy a törvény hatályál bizonyos időre vagy bizonyos helyen felfüggeszthesse, háboru vagy belső zavarok esetén. Itt van jog a törvényt felfüggesztő rendelkezésre, mert a törvényhozás ilyen hatalmat kifejezetten adott a kormánynak.

szen a »salus reipublicae suprema lex«-féle szállóige könnyen vezethetne arra, hogy a közjó nevében felforgatassék az alkotmányosság; ezen tan csak azon hozzátétellel áll meg, hogy a törvényhozó hatalom a legilletékesebb az állam üdvének kívánalmait, rendjét és eszközeit megszabni. Jogelvi-
leg oly rendelet, melynél a jogérvény legfőbb alapja, a törvényszerűség hiányzik, mely egyenesen és bevallottan, sőt célzottan törvényellenes sem mis, érvénytelen és kötelező erővel nem bírhat; pusztán kormányi hivatásból — melynél legfőbb szabály a törvények foganatosítása és a törvények korlátain belül való működés, szükségrendelet — mint jogi elenmondás — nem következhetik. Szükségrendeleti jog alkotmányos államban csak ott és annyiban lehet, hol azt törvény, alkotmány világosan megadja (nem elismeri), ahol tehát az része az alkotmánynak. Vélelmezni ily jogot nem szabad.

A szükségrendelet — alkotmányban nem gyökerező megfelelő kormányjog nélkül — mindenkor törvénysértő ténye a hatalomnak, melynél azonban nincs kizárva az állam javára irányzott célzat, nincs kizárva az (és annak bizonyítása), hogy e jogsérelem az állam létérdekében elkerülhetlen szükségesnek látszott, s hogy a sérelem elkövetése nélkül az államrend alapjai veszélyesen meginogtak volna. Más szavakkal a szükségrendelet ott is, hol arra jog nincs, menthető lehet. (A végszükség mentsége.) Természetesen jogi kötelező ereje az állampolgároknak a »menthető« szükségrendeletnek sincsen.¹⁾

A kormány felelősségre vonásának a szükségrendelet kibocsájtása után mindig be kell következnie a törvényhozótestület — a jogsértés fennforgása kétségtelen lévén — csak azon kérdésben ítélkezik, vajjon az állami végszükség mentsége csakugyan fennforgott-e, vajjon a kormány a köteles higgadság és gondosság, körültekintés mellett csakugyan veszélyeztetve látta-e, láthatla-e az állam létét a törvényes jog és szabadsági állapotok sértetlensége mellett.²⁾

¹⁾ Elismerjük, sőt látjuk, hogy ily szigorúan ítélve meg a szükségrendelet minőségét, annak oly jogi consequentiáira kell jutnunk, melyek igazságtalanságok lesznek, de ezek elkerülése végett, főképp egyeseknek az állam iránti igényei sértetlensége érdekében, az alkotmányosság szempontját nem szabad feláldoznunk.

²⁾ Azok is, a kik a szükségrendeleti jogot általán vitatják, a szükségrendelet tárgykörét korlátozotttnak vélik olyképp, hogy az az alkot-

A szükségrendelettel nem szabad összetéveszteni a kormány oly rendeleteit, melyek objective törvényellenesek, de a kormány által, mint a törvényekkel egyezők, sőt azok végrehajtására irányzottak adatnak ki. Az alsó hatóságokra, — a bíróságokat kivéve — valamint az államlakosokra ily rendeletek kötelező erővel bírnak, mert a rendeletek törvényszerűségét a kormánnyal szemben ők nem tagadhatják, míg az illetékes bírói vagy parlamenti fórum a rendelet törvényteleniségét meg nem állapítja.¹⁾

mányt és a törvényhozás jogkörét nem szüntetheti meg. (L. »Az Ex-Lex« című közjogi tanulmányt. Budapest, 1903. Névtelenül megjelent Grill-nél. 25. lap.) Lechner közjogi jegyzeteiben olvassuk, hogy »kivételkép azon törvények, melyek a törvényhozó hatalom szervezetére és hatáskörére vonatkoznak, sohasem függeszthetők föl lényegükben. A kik jogforrási erőt és kötelező hatályt tulajdonítanak a szükségrendeletnek, eltérnek az iránt, vajjon ha a törvényhozás megtagadja a szükségrendelet kibocsájtó kormány felmentését, ez csak ex nunc szünteti meg annak kötelező erejét vagy a szükségrendelet kibocsájtása idejére visszahatólag (ex tunc).

Nem szükségrendeletek azok, melyek azon okból adatnak ki, hogy a kormány szándékosan lehetetlenné tegye a törvényhozás működését, vagy ha ugyancsak a rendelkező kormány lehetetlenné teszi a saját felelősségrevonását az országgyűlés folytonos elnapolásával, vagy felosztatásával. Ezek egyszerűen absolutistikus rendelkezések s nem valódi szükségrendeletek természetével bírnak az 1905—1906. évi alkotmányválság idején a Fejérváry-kormány által kibocsátott s általa ugynevezett szükségrendeletek, mint pl.: az osztrák-magyar autonóm vámtarifát életbeléptető, legfelső elhatározás alapján kibocsátott 1906. 863. M. E. sz. rendelet, a német birodalommal kötött keresk. szerződést életbeléptető 1906. 864. M. E. sz. rendelet, az Olaszországgal kötött keresk. szerződést életbeléptető 1906. 1018. M. E. sz. rendelet; az 1906. 1019. sz. M. E. sz. rend., az Oroszországgal kötött, 1906. 10.117. M. E. sz. rend. a Belgiummal; 1906. 1274. M. E. sz. rend. a Svájjal, 1906. 1275. M. E. sz. rend. a Bulgáriával 1906. 1367. M. E. sz. rend. Montenégróval. 1906. 1424. M. E. sz. rend. és végül a Szerbiával kötött új keresk. szerződés életbeléptetéséről szóló rendeleteket, melyek úgy indokoltak, hogy »a törvényhozás szünetelésére tekintettel (!) az ország súlyos gazdasági válságának elkerülése céljából adattak ki.

¹⁾ Ily rendeletek a törvényhatóságok által is végrehajlandók, ha felírás dacára is fenntartatnak, de ha a kormány maga szükségrendeletkép nyilvánítja rendeletét, annak törvényellenes voltát tudva és ismerve, szükségesnek nyilvánítva, ily rendelettel szemben nincs végrehajtási kötelessége a törvényhatóságnak. A lejárt törvény hatályát fenntartó szükségrendeletre van esetünk 1903-ból, a mikor a belügy-

17. §. A kormányrendeletek osztályozása és ereje a kibocsátóra tekintettel.

A kormányrendeletek között különböztetni kell a szerint, a mint azok királytól vagy pedig a felelős kormánytól, nevezetesen a ministeriumtól, ministerektől származnak.

I. Mi sem szükségesebb, mint a királyi és ministeri rendelet viszonyának megvilágítása.

A királyi rendelet vagy a királyi elhatározás alapján kiadott ministeri rendelet magasabbrendű, erősebb államhatalmi nyilvánulás, mint a minister által saját hatáskörben, önálló elhatározás alapján kiadott rendelet. A királyi és ministeri hatóság azonos természetét illetőleg lehet bár vitatni, hogy a minister a király hatalmával működik, de ebből nem folyik az, hogy a ministert a király és a királyt a minister helyettesítheti bármely teendőjében, nem következik az sem, hogy a minister a király egész hatalmát gyakorolja és hogy a ministeri rendeletnek a királyi rendelettel minden tekintetben egyenlő (azzal versenyző) hatálya lehetne. A királyi rendelet tárgyköréhez tartozik, a fentebb jelzett kivételekkel mindaz, a mi még törvénnyel vagy törvényerejű szokásjoggal szabályozva nincsen, illetőleg csupán törvényileg szabályozhatónak nyilvánított viszonyt nem képez; a jogalkotó ministeri rendelet tárgyait a királyi rendeletekkel szabályozott viszonyok sem képezhetik. A ministeri rendelet tehát a királyi rendelettel nem ellenkeezhetik, azt meg nem változtathatja, azt csak a király teheti. Nem fogadható el, hogy a minister, ki a királyi rendelettel ellenkező (általános szabályt alkotó) rendeletet ad ki, csak a király iránti köteles tisztelettel

minister rendeletileg meghagyta, hogy az 1884. évi IV. és 1894. II. t.-cikk alapján 1903. év végéig fennálló szegedi középítészeti tanács, törvényi alap hiányában továbbra is működésben maradjon, s így törvény ellenére fenntartassék a rendes municipalis hatáskör kivétel korlátozása. E rendeletnek törvénytelenége kétségtelen, hogy sürgős állami szükség követelte volna, azt nem látjuk.

A kormány törvényellenes rendeleteivel nem tévesztendő össze az alkotmányos szervek (udv. cancellária, ministerium) mellőzésével kiadott, s a törvényes módon ki nem hirdetett fejedelmi rendeletek — Patensek.

jő ellentétbe, s hogy az ily ellentét csupán a király és miniszter közötti (szolgálati) viszony szempontja szerint bírálendő meg, hanem az ily ministeri rendelet jogi érvénnyel nem bírónak, eredeti semmiség okából kötelező erő nélkülinek tekintendő.

Nem hivatkozhatni ezzel szemben arra, hogy a miniszternek egyszerűen módjában áll a korona hozzájárulását kinyerni.¹⁾ Valósággal ki is kell azt eszközölnie és nyilvánosságra kell a király személyes hozzájárulásának tényét hoznia, ha rendeletével királyi rendeletet megszüntetni, megváltoztatni akar.

A király tehát a miniszterénél erősebb (teljesebb) rendeleti hatalommal bírván, ott is egyenesen királyi rendelettel rendelkezhetik, a hol törvényhozási megbízás, felhatalmazás, valamely ügy szabályozását a ministeriumra bizza, vagyis az ily megbízásnak nincs a király rendeleti hatalmát a ministerium javára korlátozó hatása; a ministeri ellenjegyzés által a miniszter úgy is »együtt« érvényesül a királlyal.

Itt van helyén annak kiemelése is, hogy a jogalkotó királyi és ministerialis rendeletek az objectiv jognak, a jogrendnek ép oly feltétlenül megtartandó részei, mint a törvényi jog. Ezért az egyes esetekre való alkalmazásnál a hatóság a törvényes rendeletben foglalt jogtételt feltétlenül respectálni, követni tartozik; még ha az egyes esetre alkalmazás hatósága, maga a szabályozó rendelet alkotó, a király vagy a miniszter lenne is. Az ellenkező álláspont a jogrend tagadása és a hatósági önkény decretálása.

Dispensationalis jogot oly értelműleg, hogy az általánosan szabályozó — jogalkotó — kormányrendelettől a kibocsájtó hatóság esetenként eltekinthetne, attól eltérőleg intézkedhetnék, nem ismerhetünk. Nem csak az alsóbb hatóság, de az általános szabályt statuáló hatalom sem dispensálhat. Egyedül a törvényhozó hatalom az, mely jogosult a törvény vagy más jogszabály alá tartozó konkrét esetet törvényileg kivenni annak hatálya alól. Természetesen más az, ha az általános szabályok alóli kivételt, eltérést a rendelet, a jogforrás maga megállapítja bizonyos okok fennforgása esetén és így a kivételt nemcsak megengedi, de adott esetben arra igényt is biztosít. Ily kivételtétel a rendelet szabálya

¹⁾ Hisz a miniszternek módjában áll a törvényhozás hozzájárulását is kieszközölni.

lévén annak foganatbavétele nem dispensatio, de a rendelet végrehajtása, azaz szabályszerinti intézkedés.¹⁾

II. A ministerialis rendeletek vagy az összministeriumnak rendeletei, ministertanácsi rendeletek, vagy több ressortministernek egyetértőleg kiadott rendeletei, vagy egy minister rendeletei.

Ismertünk m. kir. ministeri rendeleteket, melyek közös miniszterrel vagy a horvát bánnal egyetértőleg adattak ki. Az 1896. évi XXVI. t.-cz. ismeri a ministertanács felhatalmazása alapján kibocsátott ministeri rendeleteket, melyek módosításához ugyancsak a ministertanács előzetes jóváhagyása szükséges.²⁾

III. Azon rendeletekben, melyeket a ministerek törvényi megbízás vagy felhatalmazás alapján adnak ki, a törvényhozás delegált hatalma nyilvánul. Az illető ügyet az így megszorítás nélkül megbízott minister oly hatalomteljességgel szabályozhatja, mint maga a törvényhozás. A törvényi felhatalmazás alapján kibocsátott ministeri rendelet megváltoztatására jogosult-e a minister, az sokáig vitás volt.³⁾

Törvényhozásunk újabb felfogása a törvényhozási felhatalmazást az annak alapján kiadott rendelet megváltoztatására nem tartja kiterjedőnek, vagyis azon állásponton van, hogy a felhatalmazás alapján adott jog egyszeri rendeletkibocsátással már consummálva van; erre utal azon eljárás ujabbán, hogy ily megváltoztatásra külön felhatalmazást ad, kifejezetten; így látjuk a közigazgatás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. t.-cikkben hogy a belügyminister, illetőleg ministerium külön felhatalmazást kap (4. §.) arra, hogy az azon törvény előbbi szakaszaiban

1) A királyi és ministeri rendelet az alkalmazó hatóságot akkor is köti a konkrét eseteknél, ha a hatóság maga a király vagy miniszter, tehát olyan hatóság, mely a rendeletet, mint általános szabályozást, módosíthatja. Hatósági gyakorlatunk e fontos elvet nem respektálja szorosan. A ministerek — úgy látszik — nemcsak saját, de a királyi rendeletek alól is jogosultaknak vélik magukat kivételek tételére, ha ilyenekről a szabály nem rendelkezik is. A dispensationalis jog iránti e téves felfogás a jogi rend teljes félreismerése; az önkény érvényesülése.

2) A képviselőházi örségről szóló törvény említést tesz a képviselőház elnökének a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg kiadott szabályatról.

3) E vitás kérdéssel a IX. és X. magyar jogászgyűlés is foglalkozott.

adott felhatalmazás alapján kibocsájtott rendeleteket a szükséghez képest módosíthassa.¹⁾

A törvényhozó gyakorta ad oly megbízást a kormánynak, hogy törvényileg szabályozott ügyeket az ország egyes részeire nézve rendeletileg eltérően szabályozzon, illetve a törvényeket módosításokkal léptesse életbe. Hogy az utóbbi esetben a kormány a módosításokkal életbeléptetett törvényeken utóbb is tehetne módosításokat (időhöz nem kötve), azt szintén tagadni kell; a felhatalmazással kapott jog szorosan lévén magyarázandó.

IV. A hatályban lévő kormányrendeletek között számos, még a dicasterialis kormányhatóságoktól, a kir. helytartótanácstól, udvari cancelláriától és udvari kamarától, az erdélyi részekre nézve a guberniumtól s az erdélyi udvari cancelláriától ered. A régi kormányrendeleteknek hivatalos gyűjteményük nem volt; néhány magángyűjtemény forgott közkézen, melyek azonban korántsem teljeseek.²⁾

Az alkotmány helyreállítása óta a kormányrendeletek közhitelességű gyűjteménybe foglaltatnak, a »Magyarországi Rendeletek Tárába«. A rendeletek tárába való felvétel és közzététel s a törvényhatóságokhoz való megküldetés képezi a kormányrendeletek kihirdetését; gyakorlat szerint a Magyarországi Rendeletek Tárában kihirdetett rendeletek a hivatalos lapban is közzétetnek; hogy a rendeletek mely időpontban lépnek hatályba, törvényi határozmányok nincsenek; a kihágási rendeletekről (1879. évi XL. t.-c.) vett analogia szerint mondhatjuk, hogy a hirdetett kormányrendeletek, ha magában a rendeletben más időpont nincs meghatározva, 8 nap után lépnek hatályba.³⁾

¹⁾ Ugyanerre példa az 1901. évi IX. t.-c. 6. §-a is.

²⁾ Kassics Ignác, *Enchiridon benign. reser. stb. kivonatos gyűjteménye* a II. József idejéből való rendeleteket foglalja össze; 1775-ből van egy gyűjtemény »Mandata regia intimata per excelsum consilium locum tenentiale regium« cím alatt. Közkézen forgó hiteles és teljes gyűjtemény hiánya folytán jórészt feledésbe mentek az országos levéltárakba vagy a törvényhatóságok levéltáraiba letemetett régi rendeletek. Récsi az ötvenes években megjelent közigazgatási kézikönyve függelékében hézagos kivonatát nyújtja a régi kormányrendeleteknek.

³⁾ A Magyarországi rendeletek tárának kiadása az 1880. III. t.-c. szerint szintén az állam kizárólagos joga, melyet a belügyminiszter köteles megvédeni.

A rendeletekkel kapcsolatosan kell megemlékeznünk az 1849-ben bekövetkezett abszolút kormányzat idejében kiadott kormány (császári, ministeri, helytartósági) rendeletekről. Ezek ugyan eredeti alkotói hatalmának államjogellenessége miatt nem képezhetnek magyar jogforrást, de közülök számosan ily minőséget nyertek, az alkotmányos jogalkotó tényezők később bekövetkezett hozzájárulása folytán. E hozzájárulás vagy kifejezetten törvényi, vagy rendeleti kijelentés mellett, vagy hallgatólag történt olykép, hogy az alkotmányos kormányhatóságok eljárásaikban, határozataikban azokat alkalmazták.¹⁾

Az absolutismust közvetlen követő u. n. provisorium alatt kiadott kormányrendeletek eredeti érvényességük tekintetében az előbbiekkal egyenlő bírálat alá esnek.²⁾

Az 1901. évi XX. t.-c. utasítja a ministeriumot, hogy azon állandó jellegű általános rendeleteket, melyek az ált. közigazgatási hatóságok közreműködését igénylik, a közigazgatási eljárás egyszerűsítése szempontjából átvizsgálja, megfelelően módosítsa és a fennmaradó és módosított rendeleteket szakonként gyűjteménybe foglalva kiadja. — Egyes közigazgatási ágakat érdeklő rendeleteknek hivatalos gyűjteményei is vannak, gyűjtve és kiadva az illető miniszterek által. L. bővebben erről Magyar közigazgatási jog kézikönyvemet.

1) E rendeletek az akkori »Reich-Gesetz und Regierungsblatt«-ban és a »Landesgesetz und Regierungsblatt«-ban tételtek közé; egyéb hivatalos külön gyűjteményünk nem volt.

2) Ezek az akkori hivatalos közlönyben, »Sürgöny«, tételtek közé. Némely magánjogi érdekű patens (bánya, telekkönyvi, örökségi, urbéri) kötelező erejét az országbírói értekezlet (l. alább) alkotta »Ideiglenes törvénykezési szabályoktól« kölcsönözte, vagyis ezen szabályok kuttói minőségében osztozik. (Grosschmied i. m. 912. lap.)

A kormányrendeletek kötelező erejének és így végrehajthatóságának is elengedhetetlen kelléke a kihirdetés. Az 1869. évi IV. t.-c. szerint a bíró a törvények alapján keletkezett és kihirdetett rendeletek és a törvényszerű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni. A régi kormányrendeletek kihirdetése az volt, hogy az alkotmányos kormányhatóságok azokat a szokásos formában kibocsájtván, a municipiumoknak megküldötték. A municipiumok közgyűlésein e rendeletek felolvaslattak, tárgyalattak, törvényszerűségük tekintetében vizsgáltattak s vagy tudomásul vették, fogadtatásuk elhatároztatott, vagy a törvénytelennek talált rendeletek ellen demonstrálás történt, vagy azok mellőztettek, »ad acta« tételtek. Ez utóbbi volt sorsa a törvénytelen módon az alkotmányos szervek mellőzésével kibocsájtott »patenseknek«.

18. §. A helyhatósági szabályrendeletek.

Mindjárt a törvény és kormányrendeletek után foglalkozunk a helyi önkormányzati hatóságoknak, jelesen a törvényhatóságoknak és községeknek szabályrendeleteivel, melyek mint particularis jogforrások igen nagy érdekűek közéletünk jogi rendjének kiegészítése szempontjából. A törvényhatóságok és községek első sorban a közigazgatás feladataira hivatott köztestületek ugyan, de szabályrendeleti joguk alapján a jogalkotásnak is tényezői s bárha a jogalkotás centralizálása a modern állam egyik jellemző vonása gyanánt tekinthető, a szabályrendeleti jogalkotásra ez is teret enged, mert a helyi viszonyok által indokolt eltéréseket a jogrendben, a helyi önkormányzati testületek jogalkotása megfelelőbb módon képes figyelembe venni, a nélkül, hogy az államélet egységét megbontaná. ¹⁾

I.

A törvényhatósági szabályrendelet a törvényhatósági képviselőlet szabályt képező rendelkezése. A szabályrendelet vagy csak végrehajtási szabályokat foglal magában, melyek csak a törvényhatóság igazgatási szerveinek (és intézeteinek) szólnak, csak azok működését irányítják, vagy pedig valóságos

¹⁾ Szabályrendeleteknek néha a ministeri rendeleteket is nevezik, azért helyes a »helyhatósági« jelzöt mindig odatenni.

A helyhatósági statutumoknak régi időben való nagyobb jelentősége onnan van, hogy a jogéletnek sokkal számosabb és fontosabb viszonyaira kiterjedhettek mint ma, a mikor a jogviszonyok és ügyek sokkal nagyobb részt országos írott joggal, egyöntetűen szabályozták. A helyhatósági statutumok alkotásának joga által nagy volt a jogalkotási decentralisatio; a jogalkotás e hatalma, az életre kiható fontosságban versenyzett a király és országgyűlés jogalkotó hatalmával. A szabad kir. városok és kiváltságos kerületek (pl. szászok) statutum alkotási jogának ősi eredete van; a szabad kir. városok és kiváltságos kerületek (pl. szászok) statutum alkotási joga a királyi hatalom átengedésén alapul. Fontosabb statutumok régen egyenesen királyi jóváhagyás alá estek. Statutarius jog volt a municipiumoknál magasabb rendű önkormányzati testek jogalkotása is, így a székelyeké, a szászoké, a kapcsolt részeké; az ország közönséges joga ellen ezek sem határozhattak semmit. Werbőczy Hk. III. R. I. címe szól a helyhatósági statutumok alkotása jogáról »Utrum quilibet populus vel comitatus possit per se condere statuta«. Az 1638: XVIII. t.-c. a Hármaskönyv említett rendelkezései ellenére alkotott statutumokat semmiseknek nyilváníta.

jogalkotó tartalmuak, a törvényhatóság területén az illető életviszonyokra közkötelező jogtételeket foglalván magukban. Jogforrásokul természetesen csak az utóbbi szabályrendeletek tekintendők.

Némely törvényhatósági szabályrendelet alkotását törvénykövetei, ezek a kötelezőleg alkotandó szabályrendeletek; más szabályrendeletek alkotása a törvényhatóság szabad elhatározásától függ.

A szabályrendelet az országos joggal, származzék az törvényből, kormányrendeletből vagy országos szokásból, nem ellenkezhetik, ha ellenkeznek, semmis, érvénytelen.

A törvényhatósági szabályrendelet végrehajthatóságának lényeges feltétele, hogy a kormány által bemutatási záradékkal elláttassék. Régebben a fontosabb, jelesen a törvény felhatalmazása alapján alkotott szabályrendeletek egyenesen királyi megerősítést igényeltek. A bemutatási záradékkal való ellátást a kormány (minister) meg nem tagadhatja, ha a szabályrendelet a lényeges kellékeknek megfelel, s az állam közérdekét nem sérti; a megtagadás a kormány által indokolandó (1886:XXI. t.-c.) A rendőri szabályrendeleteknél a miniszternek joga van a megerősítést az általa megjelölt módosításoktól, pótlásoktól függővé tenni vagy pedig »fontos okokból« megtagadni (1879:XL. t.-c.) Oly szabályrendeleteknél pedig, melyek alkotását törvények kívánják, joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módosításokat, átalakítást kívánni, s ha a szabályrendelet ez uton sem volna a törvénynek megfelelő, vagy alaki, vagy tartalmi fogyatkozás miatt nem lenne alkalmas arra, hogy jogszabályul szolgáljon, vagy ha a törvényhatóság megtagadná az ily szabályrendelet alkotását, illetőleg átalakítását, a kormány jogosult rendeleti uton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkotna, annak megerősítése után a kormány szükségbeli szabályrendelete hatályát veszti.

A törvényhatósági szabályrendelet életbe léptetés előtt kihirdetendő.¹⁾ Ha magában a sza-

¹⁾ Magánosok a szabályrendelet ellen annak kihirdetésétől 30 nap alatt felelbezzhetnek. Megyei kihágási szabályrendelet a rendezett tanácsu városokban csak akkor bír érvénnyel, ha ez a szabályrendeletben külön kimondatik. 1889. 4518. sz. belügymin. rend. Az 1907:LX.

bályrendeletben hosszabb idő nincs szabva, úgy a kihirdetés-től számított 30, rendőri szabályrendelet pedig négy nap alatt lép életbe. Sürgős szükség esetén a rendőri szabályrendelet ideiglenesen a kihirdetést követő 24 óra eltelte után, még a belügyminiszeri megerősítés előtt életbeléptethető, de az ily szabályrendelet meghozatala után legfeljebb 24 óra alatt s mindenestre még a kihirdetés előtt a miniszterhez felterjesztendő s a felterjesztésben az életbeléptetés külön megemlítendő. Ha a belügyminister az ily szabályrendelet érvényét megszünteti, a törvényhatóság azt hat hó előtt meg nem újíthatja.

A közigazgatás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. t.-c. értelmében a vármegyei szabályrendeletek a vármegyei hivatalos lap útján közzelendők és az illető lappéldány megjelenését követő 8-ik napon kihirdetetteknek tekintendők.

Városi törvényhatóságok szabályrendeletei az ott szokásos módon hirdetendők ki.

A rendőri szabályrendeletek kihirdetési módját a belügyminister szabályozza.

A törvényhatósági statutumok hiteles gyűjteménye és gyűjteményes hivatalos kiadása iránt törvényi határozmányok nincsenek, ez iránt ujabban a törvényhatóságok maguk intézkednek.

A törvényhatósági szabályrendelet egy eredeti példánya a törvényhatósági levéltárban, egy pedig a megerősítő minisztérium irattárában helyeztetik el. A régebbi időből származó statutumoknak sincsen hivatalos gyűjteményük, a mi annál nagyobb hiány, mert régente a statutarius szabályozásnak sokkal nagyobb tárgyköre volt.¹⁾

a törvényhatóság szabályalkotási hatalmát is a közigazgatási bíróság védelme alá helyezte.

¹⁾ A régi municipialis statutumoknak nagyérdekű gyűjteménye szerkesztését kezdeményezték dr. Kolozsváry Sándor és dr. Óváry Kelemen kolozsvári egyetemi tanárok. — A régi statutumok kellékeiről Werhőczy Hk. III. 2. címében szól, melyet az 1635. évi XVIII. t.-c. is megerősít. Régi időből több példa van arra is, hogy a törvényhozás semmisítette meg a törvényellenes statutumokat; 1647. évi 77., 1715. évi 79. törvénycikk. A szabad kerületek statutumai közül felémítendők a jászkunoknak az 1751. évi országgyűlésen átvizsgált és megerősített statutumai; a hajdúvárosoknak, a XVI. szepesi városnak, a volt buccarii kerületnek, Fiuménak és a Turopolyaiaknak statutumai; a szabad kir. városok statutumai közül nagyhirűek voltak Kassa, Buda, Pozsony (L. dr. Király János »Pozsonyváros joga« c. művét.) és Selmec statutarius rendeletei. A kapcsolt részek tartomány-

II.

A községi szabályrendeletek alkotó hatóságát a községi képviselő képezi; közülük jogforrási minőséggel bírnak azok, melyek a község területére nézve közkötelező új jogszabályokat tartalmaznak.

A községi szabályrendelet érvényességi kelléke, hogy törvénnyel, országos szokásjoggal, kormányrendelettel, törvényhatósági szabályrendelettel ne ellenkezzen, végrehajthatóságához pedig szükséges az illető vármegyei törvényhatóság közgyűlésének¹⁾ jóváhagyása és a kihirdetés. A jóváhagyás kieszközlése végett a szabályrendelet a 30 napi felebezési idő leteltével azonnal felterjesztendő: ha a törvényhatóság a felterjesztést követő legközelebbi közgyűlésben nem nyilatkozik, a szabályrendelet hallgatólag jóváhagyottnak tekintendő. A törvényhatóság az érvényességi kellék hiányában szűkölködő szabályrendeletet megsemmisíti, mi ellen a község a közigazgatási bíróságnál panaszt emelhet.

A községi szabályrendelet kihirdetésének módját a község maga határozza meg. A községi szabályrendeletek, hiteles gyűjteménye iránt a községek maguk rendelkezhetnek, ez iránt törvényben kötelezettség kimondva nincs.²⁾

gyűlésein hozott statutumok szintén csak municipális jogforrások voltak; éppen úgy, mint a szászok és székelyek statutumai, melyek az erdélyi vajdák, illetve fejedelmek által erősítettek meg. A székelyek statutumait 1555-ben Dobó István és Kendi F. vajdák hagyták helyben. A szászok municipális külön joga II. Endre 1224-iki privilegiumán alapul, melyet saját gyűléseiken hozott statutumaikkal fejlesztettek. E statutumok gyűjteménye: *Statuta iurium municipalium saxorum in Transylvania*, melyet Báthory István és több törvény megerősített, s az erdélyi törvénytárba is felvétellett. — L. Dosa E.: Erdélyhoni jogtudomány I. köt. Kolozsvár, 1861. Diódváraljai: »A szász nemzet külön köz- és magánjoga«, Kolozsvár, 1866. Székely: »A nemes székely nemzet constitutiói«. Pest, 1818.

¹⁾ Némely községi, például a rendezett tanácsú városi rendőri szabályrendeletek, lakbérleti szabályrendeletek egyenesen kormányi jóváhagyást szűkségelnek.

²⁾ A statutumok feltétlen érvényű és hatályu jogot képezvén az illető jogviszonyokra nézve, azok a bíróságok által is alkalmazandók, a mennyiben a törvényszerű követelmények szerint jöttek létre. Az 1893. évi XVIII. t.-c. (sommás eljárás) szerint, a helyhatósági szabályok, ha a bíróság azokat nem ismerné, a felek által bizonyítandók.

A statutum a régi jog szerint inkább a törvénynek kisebb minő-

19. §. A szokás mint jogforrás.¹⁾

A törvény, kormányrendelet és helyhatósági szabályrendelet mellett a jognak nagyérdekű forrását, a jogi érdekű ügyekre, állapotokra, életviszonyokra vonatkozó szokás is képezi. Ha a szokásos cselekvőség által új jogtétel jegecedik ki, akkor beszélünk szokásjog keletkezéséről. A szokásjogi tétel alkotó factora a nemzet egésze, vagy része (particularis szokás), mely jogalkotási akaratát *concludens* tényekkel is nyilváníthatja, de szokásos (formátlan) cselekvések által az államnak írott jogalkotásra jogosított *organumai* is alkothatnak új jogtételt. A szokásjogi szabály benn rejlik a cselekményekben, (jogszokásban) azt nem formulázzák, nem szövegezik, hanem követik; a keletkezés időpontjában a szokásjogi tétel már hatályosul is.

A szokásos cselekvőség által nyilvánuló jog legszabadabb jogalkotás s ép azért a politikai szabadság követelménye a jogszokásnak jogforrásul való elismerése. Igazi autonóm jogalkotás rokona, semmint a »kormányrendeleteknek«. Érdekes fejtegetéseket olvashatni e tekintetben Grosschmied i. m. 884. stb. lapjain.

Ugyanott olvassuk, hogy nincs kizárva, hogy a törvény felhatalmazást adjon az országos jogtól eltérő szabályrendeleti szabályozásra.

A mai statutumnak kútfői minőségét Grosschmid a kihágási s a közigazgatási jogra igen, de a magánjogra nézve nem ismeri el; (895. l.) szerinte az legfőlebb csak mint a jogosult particularis szokás tükrére jelentkezik oly magánjogi viszonyokra, melyek az országos jognak helyenkint különböző árnyalását megtürik.

¹⁾ A jog kezdetben az erkölcs kiegészítő része, mely elismerésre csak gyakorlás útján jut. Az ősmagyar államban is nem a hatalmi szervek rendelkezése, de a nép közvetlen alkotása volt a jogszabály, mely gyakorlat által lesz felismerhetővé és élővé. Nem ismerjük ugyan ősi szokásjogunkat, de hogy az volt a jog tulnyomó része, arról régi okmányaink folytonos hivatkozása az »antiqua regni consuetudo«-ra elég bizonyosságot képez.

Még a királyság első idejében is, bár az igazságszolgáltatás hatalmával kapcsolatosan a király a szabályalkotás jogát is igényli, a királyi decretumok maradandó ereje attól függött, vajjon a nemzet gyakorlata azokat elfogadta-e; úgy, hogy quasi csak a szokás által lettek azok országos jog erejére emelve. Werbőczy szerint a szokásjog az a jog, a mit erkölceivel hoz be az, a ki közhatalmával jogot alkothat. A törvénytől háromféleképp különbözik; a) mint a nyíltan kifejezett (kihirdetett) a hallgatólagostól; b) mint a feljegyzett a fel nem jegyzettől, noha ez nem lényeges, mert ha írásba foglaltatnék is, mégis szokásjog maradna; c) mint a pillanatnyi és az egymásra következő, mert a szokásjog nem rögtön keletkezik.

tás ez. Tulajdonkép igazán ideális e jogalkotás azért is, mert ily jognál a kényszer nem érezhető, önkénytes cselekvőségből származván, a jogérzet szüleménye. A szokásjoggal ellentétbe helyezkedés ép ezért általán kivételes jelenség a népéletben. A magyar nép köz- és magánjogának egyaránt egyik elsőrangú forrását képezte a multban a szokásjog, méltán nevezhető hazánk a »regnum consuetudinis« névvel. Az újabb idők jogfejlesztésének az írott jog vált ugyan legfőbb tényezőjévé, de ebből még nem következik, hogy a szokásjog jelentéktelenné vált volna. Különösen nem áll nálunk az, hogy a szokásjog tere csak az volna, a mit neki az írott jog kifejezetten fennhagy, még kevésbé igaz, hogy a jogszokás csak azon esetekben volna tekintetbe veendő a jogalkalmazási kérdéseknél, ahol arra a törvény hivatkozik.¹⁾

A szokás egyetemes jogforrás, azon értelemben, hogy a jognak bármely ágára nézve, köz-, magán- vagy büntetőjogra egyaránt ilyenül tekintendő. Ez következik az 1791. évi 10. és az 1869. évi IV. t.-cikkben foglalt alaptörvények rendelkezéseiből is. Az első szerint Magyarországot és társországaikat törvényei és szokásai szerint kell kormányozni és igazgatni; a második szerint a bíró a törvények és törvényerejű szokások szerint köteles itélni. Kormány, közigazgatási hatóság és bíróság egyaránt kötelesek az országos szokásjog feltétlen tiszteletben tartására. A szokásnak csak kisegítő jogforrás minőségét tulajdonító nézet nálunk nem indokolható. A szokásjog oly tárgyak, jogviszonyok körében is képződhetik, melyek írott joggal, akár törvénnyel már vannak szabályozva; azért ma is beszélhetünk nemcsak törvényt pótló vagy kiegészítő, nemcsak törvényt magyarázó, de törvényt romtó szokásról is.²⁾ Természetesen a törvényt romtó

¹⁾ L. az osztrák polg. törvénykönyv 10. §-át. Keresk. törvényünk szerint, kereskedelmi ügyekben, ha azok iránt a törvény nem intézkedik, a kereskedelmi szokások, ilyenek hiányában az ált. magánjog alkalmazandó (1. §.); cselekmények és mulasztások joghatályának megítélésénél tekintettel kell lenni a kereskedelmi forgalomban elfogadott szokásokra. (267. §.)

A szokásjog közös alapon áll a törvénnyel, hogy mindkettő végeredményében, a nép jogérzetének kifolyása. (Grosschmid i. m. 235. l.)

²⁾ Werbőczy HK. Előbeszéd 11. cím 3—5. §§. De triplici virtute consuetudinis. 1. Virtus interpretativa, 2. Virtus derogatoria, 3. Virtus imitativa. Consuetudo legum interpret optima.

szokás csak az lehet, a mely a törvéynél későbbi kétségtelen jogi akarátát fejezi ki az egész nemzetnek,¹⁾ a szent korona egészének. Particularis szokás nem derogálhat az irott országos jognak. A magyar birodalmi, illetve országos szokásjog törvényrontó erejének említett elismeréséből nem származik veszélye a törvény tekintélyének.

Arra nézve, hogy a szokás milyen erejű jognak forrása, Lechner azon felfogását vallja, hogy a szokásjog ereje akkora lesz, a mekkorát neki a szokást követő jogalkotó tényező adhat, vagyis ha pl. az egész nép, összességében, avagy a szent korona egész testét képező organumok követik a jogszokást, ebből a törvénnyel versenyző erejű jogtétel keletkezhetnek; a kormány szokásos tényeiben nyilvánuló jog a rendelettel egyenerejű és így tovább. Arra a kérdésre, kiknek szokását lehet általán jogalkotónak tekinteni, úgy felelhetünk: azokét, a kik oly helyzetbe juthatnak és valósággal jutnak is, hogy az illető magán- vagy közéletviszonyokban érvényesülhetnek, szerepelhetnek. A szorosán vett népszokás az, a hol a nép egyénei általán érvényesülnek, a közhatósági szervek szokása, gyakorlata, jogalkotó szokás lehet minden oly életviszonyra, a melyre a szervek működése kihat. Az, hogy a gyakorlat írásbeliséggel kapcsolatos, hogy a szokásos ténykedések írásba foglaltatnak, még nem másítja meg a szokásjog természetét; nem teszi az irott joggá. Ép így nem változtat a szokásjog természetén, ha annak szabályai összegyűjtetnek, írásba foglaltatnak.²⁾

A szokásnak, Werbőczy szerint, hogy jogot hozhasson létre, okszerűnek — rationabilisnek is kell lennie. A szokásnak mennyi ideig kell tartani, a jogtételt kifejezésre juttató cse-

Consuetudo pro lege suscipitur ubi deficit lex; a szokásjog törvénytöltő ereje felől nyiltan szól a kereskedelmi törvény 1. §-a.

Törvényrontó szokásnak a törvényellenes hatalmi tulkapások ha állandóan ismétlődnek is, nem tekinthetők, hiányozván a *«tacitus consensus populi»*. Az elavulás *«desuetudo»* a törvényrontó szokástól abban különbözik, hogy amannál a törvény egyszerű elhanyagolása forog fenn, annak helyébe nem lép ellenkező jogszabály.

¹⁾ A nemzet egészét kifejezésre hozó tényezőknek.

²⁾ A törvény hatályának elavulás által beálló megszűnésével nem szabad azonosítani annak ellenkező szokásjogi tétel által való lerontását. Elavulás áll elő, ha a viszonyok maguk, melyeket a törvény szabályozott, megszűnvn, illetőleg megváltozván, a törvény alkalmazhatatlanná, tárgytalanná válik.

lekménynek hányszor kell ismétlődnie, az számszerűleg nem határozható meg. A jogalkotó tényezők egyszeri alkalomból folyó ténykedésükkel is kifejezhetik kétségtelen akaratukat — mely a népnek tudomására jut és így az beleegyezésével járhat ahhoz — bizonyos jogszabály iránt, mindazonáltal ezen akaratra, teljes biztonsággal következtetni legtöbbször csak állandósággal ismétlődő azonos tényből lehet. »Imo aliquando ex uno actu... potest induci consuetudo« (Trip.) mert hiszen a cselekmény már csak alkalmazása a már meglevő jogi meggyőződésnek. Ennek a jogi meggyőződésnek azonban általánosan elfogadottnak kell lennie. (Consensus populi.) Werbőczy szerint a szokás jogerejének igazolására tíz évi gyakorlat, ha nem is okvetlen szükséges, de általán elégséges, kivéve, ha a szokás a fejedelmi jogokra irányulna, mert ez esetben annak jogérvényéhez emberemlékezet meghaladó idő kell. (HK. Előbeszéd 10. c.)

I. Tripartitum.

Elsőrendű fontosságu gyűjteménye a magyar jognak Werbőczy Hármaskönyve — »Opustripartitum juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum« (1514.), mely a magyar államban a tizenhatodik század elején élő (írott és szokásos) jogot tartalmazza s mely százados általános szokás által emelkedett kötelező jogkönyv — Codex — erejére Az összes tényezők összhangzatos gyakorlata a tripartitumot követte, azt alkalmazta, elfogadta, így a gyűjtemény, mely formális kellék, t. i. a szentesítési pecsét és kihirdetés hiánya folytán törvénykönyvet nem képezett, teljesen egy törvénykönyvvel egyenlő erőt nyert a nemzeti akarat által.¹⁾

¹⁾ A királyi szentesítés teljes volt, mert a »regius consensus« szavai szerint a titkos pecsét is ráfűggesztetett a megerősítő okmányra. Tényleg azonban a pecsét lemaradt; a mi a privilegialis forma lényeges hiánya volt. A Hármaskönyv három részre oszlásától nevezetett így szerkesztője által. A részeket egy előbeszéd előzi meg, mely 16 cimből áll, az I. Rész 134, a II. Rész 86, a III-ik 36 címet foglal magában; az idézés belőle a résznek a római, a címnek arabs számmal megjelölése utján történik. Első kiadását maga a szerző eszközöl Bécsben 1517-ben. Legujabb magyar fordításai 1894-ből származnak, Kolozsvár S., Öváry Kelemen jogtanároktól és Csiky Kálmán műgyvt. tanártól. A hármaskönyvet Kövy, Kelemen, Szlemenics országos törvénynek minősítik, Frank, Lechner stb. annak kötelező erejét az orsz.

A Hármaskönyv a tizenhatodik század elején élő magyar jognak egyetemes összefoglalása, a királyi megbízáshoz képest, mely úgy szól Werbőczyhez, hogy az ország minden jogát, törvényeit, bevett és elfogadott szokásait, rendeleteit egybeszedje. A Hármaskönyvbe foglalt jogszabályok az alkotmány- és közigazgatási-, magán- és büntetőjogra, polgári és büntető pereljáráásra vonatkoznak.

A munka alapvetésénél azzal a nagy organikus gondolattal találkozunk, hogy a magán- és közjogot nem hasítja és választja szét egymástól, a szent koronában mindkettőnek közös gyökét, kiinduló és visszatérőleg találkozó pontját mutatja ki. A személy állására, a tulajdonra vonatkozó jogot, a családi és örökjogot a szent korona rendszerében szinte megkapó világossággal foglalja be. A Hármaskönyvnek főrésze van abban, hogy folyton élénk tudatban és gyengithetlen erőben maradt a Szent Korona tana, s azzal azon elszakíthatlan összekötő kapcsa a magyar nemzetnek, mely az egyes nemzettagoknak nemcsak szoros politikai, de magánjogi jogositványait is az állam alkotmányával egybekötötte.

Werbőczy Hármaskönyve egységes nemzeti jogkép szerepel negyedfélszázadon keresztül; a szerint élt a három uralom által széttagolt magyar nép a legválóságosabb időkben; ez a jogegység legfőbb öre és istápjá vala a nemzeti összetartozás érzésének.

Nem terjeszkedünk itt ki Werbőczy művének részleteire és azok jogászai értékére, ezek tekintetében a legteljesebb és kegyeletes elismeréssel adóz neki az elfogulatlan és nemzeti érzésétől meg nem fosztott újkori magyar jogtudomány is, itt csak annak jellemzésére, hogy állami és nemzeti megmaradásunkra való hatását mily magasra becsülik a politikai irodalomban, idézzük Beöthy Ákos könyvéből a következőket:

»Jó lélekkei el lehet mondani, hogy Werbőczy halhatatlan műve a magyar államiság fennmaradásának egyik alapvető tényezője lett. E mű fénye mellett eltűnik annak az örömtelen időnek homálya, ez a mű volt az, mely a rombolásból gránitszikla

szokásból származtatják; Wenczel szerint a HK. hazai jogunk kutfői között egészen önálló helyet foglal el; kötelező erejének alapjai: a) hogy az az érvényes jogot irta össze; b) hogy kötelező erejét utólag a törvényhozás; c) a folytonos bírói gyakorlat; d) a hazai jogtudomány elismerte, támogatla és helybenhagyta.

gyanánt megmaradt, hogy az ujjaalkotás fundamentuma legyen. A Hármaskönyv volt a magyar államiság, a magyar társadalom és nemzet bibliája. És ha az ország mindentörvénye és intézménye elveszett volna, ezen munka elégséges lett volna ahhoz, hogy belőle új és egészséges alkotást emeljenek. Werbőczy tanulmánya egymagában elégséges volt egy erős közjogi és nemzeti öntudat képzésére. A ki Werbőczyben ott-honos volt, az meg tudta becsülni hazája alkotmányát és a magyar nemzet hegemoniáját és talált is hatásos eszközöket annak megoldalmazására és a jobb jövő elkészítésére is. (I. m. 177.)

Grosschmied (i. m.) azt mondja: »Nemzetünk politikai fennmaradását elképzelni alig lehetséges e könyvnek hiányában (567. l.) E mű egyike azon Gondviselés küldötté eszközöknek, melyek az országot a bekövetkezett nehéz idők sulyával szemben a belső megsemmisüléstől megóvták... Egy szervezett állami lét egésze van e könyvben megírva...«

Hazánk alkotmányának valóságát rosszhiszeműleg vagy felsőbb parancsra tagadó írók (Grossing, Gustermann, Izdenczy stb.) jól érezték és érzik ezt, azért képezi támadásuk első célpontját a Tripartitum, mely szerintük »Werbőczy ábrándjait valósággá tette«.

Azon controversiát, mely jogi irodalmunkban Werbőczy művének minősítése körül fenn van, nem tartjuk nagyobb jelentőségűnek, annak általános elismerése mellett, hogy Werbőczy jogkönyve az ország minden közhatósága által, kezdve az országgyűléstől (törvényhozástól), mint érvényes jog, minden időben elismertetett és alkalmaztatott.

Tulnyomó felfogás, hogy a Tripartitum szokásjogi jogforrás. Jól megjegyzendő azonban, hogy Werbőczy codificálása az akkor érvényes jognak rendszeres egészbe öntése és mintegy világosabbá helyezése és így a szokás erősebbé csakis azon szabályait tette, a melyek előbb csak mint rendeletek, csekélyebb erővel álltak fenn.¹⁾

¹⁾ Erről tanuskodik a Hk. létesülésének története, mely szerint a létező jog iránti bizalmatlanságot kellett megszüntetni hiteles összeírás által. Az 1514. országgyűlésen elfogadott Hármaskönyvnek kihirdetését, tehát törvénykönyvvé váltát valószínűleg az akkor hatalmas és az una-cademque nobilitás elve ál-

Grosschmied szerint a Hármaskönyv a nemzet jogi meggyőződése által a maga egészében törvény gyanánt elfogadott jogszabálygyűjtemény... mely bárha erejének végső kutfejét a szokásban bírja, de a szokás azt mint írott kutfő egészet fogadta el; azt mondhatjuk, hogy a hiányzó királyi pecsétet pótolta a jogi közmeggyőződés.

Megemlítendő még, hogy az erdélyi fejedelemségben több fejedelem felavatási esküjében a Hármaskönyvet megerősíté, s azt a Diploma Leopoldinum III. pontja Erdély törvényei között említi, érvényesnek ismeri az ellenállási jogról szóló pont (I. R. 9. cím 6. §.) kivételével.¹⁾

tal feszélyezett olygarchia akadályozta meg. A munkát 1517-ben maga Werbőczy nyomatta ki először.

Werbőczyt már 1565-ben magyarra is lefordítá és kiadta Weres Balázs. A HK. latin, magyar, horvát és német nyelvű kiadásait időrendileg felsorolja a Kolozsváry—Öváry-féle fordítás.

Honnan vette Werbőczy a feldolgozott anyagot, arra nézve a Kolozsváry—Öváry fordítás előszavában olvassuk, hogy az országos végzeményeken kívül egyéb kutfőket, nevezetesen kir. kiváltságleveleket, a közönséges szokást, a megyei törvényszéki és az országos bírósági gyakorlatot is figyelembe vette. Értékesítette a jogtudósok nézeteit, a hazai történetet, egyházi jogot, szent atyák iratait és a római jogot is, de hogy mely részek mily forrásból valók, eddigelé kiderítve nincs. Wenzel Gusztáv (Magyar m. jog.) szerint Werbőczy helyhatósági statutumokra is épített.

Maga Werbőczy előszavában így szól: Én csak azt, a mit elődeimtől kaptam és a minek követését a törvénykezésben láttam, hallottam és tanultam, egy könyvbe gyűjtöttem és rendbeszedtem, nézeteimet másokkal is közöltem, kik a hazai jogban járatosak, utószavában pedig így nyilatkozik: »Arra pedig gondosan ügyeltem, hogy semmi olyast ne írjak, a mi e nemes országok jó erkölceitől és szokásaitól és a királyi constitutiók tartalmától eltér vagy azokkal ellenkezik.

Werbőczy HK.-ének igen nagy számu cikkei kifejezetten kötelező erejűeknek nyilvánítták egyes törvényeink, ezek formailag is törvények erejével bírnak.

A Tripartitum szerkesztése kizárólag Werbőczy munkája és érdeme. Salamon Ferenc »Magyarország a török hódoltság alatt« című munkájában azt állítja, de mivel sem bizonyítja, hogy a mű alkotásának érdeme nem egyéni érdem, mert az azon korszak műve. A Werbőczy irodalomból, melyet jórészt felemlít a Kolozsváry és Öváry-féle fordítás előszava, kiemelendő a Fraknoi Vilmos által írott életrajz. (Magyar történeti életrajzok 1899. évf.). A HK. átdolgozására, az 1550. évi 10. és 11. t.-cikknek folytán I. Ferdinánd egy bizottságot küldött ki. Ez Quadripartitum név alatt el is készíté munkálatát, mely azonban törvényerőre nem emeltetett.

¹⁾ Idevonatközlőlag I. különösen Dósa Elek »Erdélyhoni jogtudomány« c. művét.

II. A bírói döntvények. A *Planum tabulare*.

A bíróságok, a mai államéletben elfoglalt állásuk és betöltendő hatáskörük szerint, arra hivatvák, hogy a felmerülő jogvitás, jogsérelmes, egyes esetek felett ítéljenek, a vitát eldöntsék, a jogsérelmet orvosolják, a létező jogrendet teljes erejében visszaállítsák. E jogalkalmazó, jogfoganatosító feladat teljesen kizárni látszik annak lehetőségét, hogy a bíróság mint jogalkotó tényező szerepeljen. A mit az osztrák polgári törvénykönyv mond, hogy a bíróság által egyes peres esetekben hozott ítéletek törvény erejével soha sem birnak, más esetekre vagy más személyekre ki nem terjednek, (12. §.) az nálunk is igaz.

Bizonyos az is, hogy a döntvényhozásnak, illetőleg elvi jelentőségű határozatok hozatalának, törvényes intézménye következtében, még nem lettek jogalkotó hatalmi tényezőkké magas bíróságaink, mert azok célja a fennálló jog körében felmerülő controvers felfogások lehető megszüntetése a bíraskodásban. Werbőczynél (Prologus) olvassuk: *Per sententiam jus non constituitur sed status juris declareatur*.

A döntvény, vagy elvi jelentőségű határozat, nem jogforrás, új jogtételt nem alkothat, nem állíthat föl.¹⁾

Az 1881. évi LIX. (Perrendi novella). 1890. évi XXV., 1891. évi XVII., 1907. XVIII. és 1896. évi XXVI., 1912. LIV. törvénycikkekben a Curiai és közigazgatási bírósági döntvényekről s kir. táblai elvi jelentőségű határozatokról foglalt rendelkezések a jogegységnek az igazságszolgáltatásban való biztosítását célozzák. A jogtétel lényeges tulajdonsága az általános kötelező erő; abból, hogy a Curia döntvényei a Curia tanácsaira és az összes bíróságokra, a közigazgatási bíróság döntvényei e bíróság ítélőtanácsára kötelezők, azon döntvények általánosan kötelező ereje nem következik. A felső bíróságoknak csak jogismerő, de nem jogalkotó tekintélye nyilvánul a döntvényezési jogban.²⁾

¹⁾ Ez természetesen nem vonatkozik azon legrégebb időkre, a mikor a bíraskodás szervei nem bírtak a kormányi és törvényhozási szervezettől a maihoz hasonló elkülönített állással. A régi időre, jelesen 1723-tól 1769-ig sem lehet magát a bírói döntvényt, a decisiot jogforrással tekinteni.

²⁾ 1880. évi LIX., 1890. évi XXV., 1891. évi XVII., 1896. évi XXVI. t.-c. 1881. évi 2213. és 32.741. és 1891. évi 4214. sz. ig. min. rend. A közig. bíróság teljes és osztályuléseinek ügyrendjéről és a döntvény-

Az előadottakból nem következik azonban, hogy a bírósági gyakorlatnak szokásjogot szülő, illetőleg azt kifejezésre juttató erejét is teljesen tagadásba vegyük. A törvényt hitelesen, vagyis általánosan kötelező erővel magyarázó országos szokás főtényezője a birói gyakorlat. A bíróságoknak egyöntetű, általánosan követett felfogása oly jogviszonyok iránt, melyeket törvényi vagy szokási jogtétel nem szabályoz, mégis csak, legalább kezdő, phasisa egy új jogtétel iránti szokásnak, melyet folytat a nép hozzá alkalmazkodó szokása. Werbőczy HK. II. R. 7. címében azt mondja: »az ország rendes biáinak ismételt, sőt több ízben egy renden és módon és eljárással hozott s törvényes végrehajtással megerősített ítéleteiből« származott a szokásjog nagy része. A birói gyakorlatot tehát — de soha az egyes ítéletet vagy döntvényt, — kiegészítő, továbbfejlesztő jogforráskép ma is elismerjük.¹⁾ Az egyező íté-

alkotási módzatokról, a bíróság meghallgatásával alkotott 1897. évi 4634. sz. min. tan. rend. szól. L. még az 1907. XVIII. és 1912. LIV. t.-c. határozmányait.

A közigazgatási bírósági döntvények jelentőségéről szól az 1896. évi 21.973. sz. ministertan. rend. 5. §-a. A Curia jogegységi valamint teljes ülési határozatainak kötelező ereje a hivatalos lapban megjelenésüket követő 15 napon kezdődik.

Grosschmidnál is azt olvassuk, hogy »az 1848. évi előtti döntvények sem köteleztek, mint ilyenek egyenesen, hanem a bennük kifejezett jogelvet önkényt követték, s ez által létrejött a közmeggyőződés, azt szentesítette. A szokásba átlment döntvény már kötelező, illetőleg nem maga a döntvény, hanem a szokás, melyet a decisio tanusít, melynek jelensége, kifejezője. A döntvény még saját léte által nem alkot jogot, mint a törvény, hanem indokainak súlya által hat a meggyőződésre.

¹⁾ Werbőczy mondja, hogy az ítélet nem alkotja a jogot, csak a jognak állapotát deríti föl. HK. előbeszéd 13. cím. Van eset mai jogunkban arra is, hogy a törvényhozás egyenesen a kifejlendő birói praxisra utasít bizonyos szabályozásokat; így találjuk az 1896. évi XXVI. t.-cikkben azon rendelkezést, hogy a közigazgatási perben a tanúk, szakértők kihallgatása, megeskete, tanuskodás megtagadása tekintetében a sommás eljárás szabályai alkalmazandók, a közigazgatási birói eljárás természetéből folyó eltérésekkel; a módosításokat, eltéréseket a bíróság praxisa állapítja meg. Az 1899. évi XV. t.-c. 43. §-a szerint a Curia előtti eljárásban a mennyiben a törvény nem rendelkezik, a büntető eljárás szabályai oly módosításokkal alkalmazandók, hogy azok a jelen törvényben foglalt eljárási elvekkkel és rendelkezésekkel összhangban legyenek. Ezen módosítások megállapítása a bíróság praxisának feladata. Ily esetekben azt mondhatni, a bíróság praxisa külön törvényhozási

letek a nemzet jogi meggyőződésének megfelelően, motivumul szolgálnak szokásjog keletkezésére.

A bírói gyakorlattal kapcsolatosan kell megemlékeznünk a jogéletünkben nevezetes szerepet betöltött »Planum Tabulare« nevezetű jogkönyvről, melynek keletkezési története röviden ez: Mária Terézia 1768. évi nov. 14-én kelt leiratában a kir. Curia tekintélyére hivatkozva, elrendelte, hogy mindazon elvi jelentőségű döntései, melyeket a kir. Curia 1723. évtől, vagyis újjászerveztelése idejétől kezdve hozott, egy arra rendelt bizottság összegyűjtse, felülvizsgálván, rendbeszedje és tegye közzé. Cél volt a judicaturában a jogegység biztosítása. A kirendelt szerkesztőbizottság már 1769-ben elkészült előadatával, s a kész gyűjteményt a Curia teljes ülése is felülvizsgálta s az 1780-ban, királyi rendelettel megerősítettett. E kir. rendelet meghagyja egyúttal azt is, hogy jövőben az ország törvényszékei e gyűjteményben foglalt szabályokhoz alkalmazkodjanak. A gyűjtemény címe: Planum tabulare sive decisiones curiales etc. Anno 1769. A. P. T. főleg magán- és perjogi szabályokat tartalmaz.¹⁾

A P. T. jogforrási minőségének megítélésénél szem előtt tartandó a) hogy a benne foglalt jogelvek a bírósági gyakorlatban túlnyomólag már e gyűjtemény készítésekor el voltak fogadva; b) hogy a Curia által való felülvizsgálata a munkálatnak valamely nagyobb jogerőt nem adható, legfeljebb annak hiteles tanusítására szolgált, miszerint a szerkesztő bizottság valójában a curiai döntvényeket foglalta e gyűjteménybe; c) hogy a királyi rendelettel való megerősítés és kötelezővé tétel rendeleti erőnél nagyobb egy jogszabálygyűjteménynek nem adható s a királyi rendeleti jogalkotás a magánjogi viszonyok tekintetében legalább is nem általánosan ismertetik el nálunk és hogy az ország bíróságai királyi rendeletekkel nem utasíthatók az általuk alkalmazandó jog tekintetéből;²⁾ d) vé-

rendelkezőkkel jogalkotóvá (kiszegítőleg, pótlólag) van rendelve. III a bírósági praxis jogalkotó ereje külön hatalmi delegáció alapján áll. Lásd még az 1907. évi XVIII. t.-cikk 4. §-át a büntetőügyi döntvényekről és Dr. Molnár Kálmán értekezését a bírói döntvény jogi természetéről.

¹⁾ A P. T. 1800-ban és 1817-ben újból kinyomtatott és 1825-ben Czövek fordításában magyar nyelven is megjelent.

²⁾ Ez a királyi megerősítés Grosschmid szerint (i. m. 726.) csak administratív intézkedés, azaz hitelesítés volt és csak is mint gyűj-

gúl, hogy a birói gyakorlat valósággal elfogadta irányadóul a Planum Tabulare-t egész tartalma szerint s ez ellen a jogalkotó alkotmányos tényezők soha semmi ellenveitést nem emeltek. Mindezek alapján a Planum Tabulare-t mint, szokásjogi jogkönyvet kell tekintenünk.¹⁾

III. Az ideiglenes törvénykezési szabályok.

Az 1861-ben »Ideiglenes törvénykezési szabályok« cím alatt közrebocsájtott jogszabálygyűjtemény szintén szokásjogi jogforrásnak minősítendő. Ez alkotás szükségét azon tény hozta magával, hogy az 1849. év után bekövetkezett abszolutizmus jó módon összes jogéletünket, jogi rendünket az osztrák császárságban érvényes joggal váltotta fel. Ezen alkotmányellenes és így közjogilag semmis állapotot, az alkotmányosságnak 1860-ban bárcsak némi részben visszaállítása után egyszerűen acceptálni és régi történeti jogrendünkről az alaki és anyagi általános és különleges magánjog és büntetőjog tekintetében lemondani, nemzeti individualitásunk feláldozása nélkül nem lehetett,²⁾ másrészt azonban a nevezetes mérvben ép saját 1848-as törvényhozásunk eszméinek is megfelelőleg beállott változások folytán, nem volt célirányos a magyar jognak teljességében visszaállítása. A közvélemény helyeslésével találkozott az októberi diploma azon rendelkezése, hogy az országbiró elnökle a hétszemélyes tábla tagjaiból és más kiváló jogtudósokból álló értekezlet állapítsa meg, mily változtatások mellett állíttassék vissza az 1848. előtti magán- és büntetőjogi rend. illetőleg, mely abszolutistikus szabályok acceptáltassanak egyelőre, míg t. i. az alkotmányos törvényhozásnak ideje lesz rendelkezni.³⁾

teményre vonatkozott, a nélkül, hogy a benne foglalt egyes döntéseket jellegükből kivetköztetni célozta volna.

Az 1769. utáni huszonnégy év döntvényeit péterfalvai Molnár István tette közzé s később is megjelentek azok évről-évre, mig nem az abszolutizmus bekövetkezett. Ez utólagos döntvénygyűjtemények tisztán privátmunkálatok, ép úgy, mint azok, melyek az abszolutizmus megszűnése utáni időben készültek és készülnek. Ezeknek jogforrási minősége a döntvényekről mondottak szerint nem ismerhető el; — de jelentőségük a birói szokásjog képződése szempontjából nem tagadható.

²⁾ 1853. évtől kezdve életbeléptették az osztrák polgári törvénykönyvet, 1852. év szept. 1-én életbe lépett az osztrák büntetőtörvény, majd az osztrák általános bányatörvény és így tovább.

³⁾ Az országbirói értekezlet az országbiró elnökle alatt a hét-

Az országbirói értekezlet által elfogadott nagyarányú és roppant fontosságú jogrendezés, mely a régi magyar jog érvényben álló némely rendelkezéseinek, részeinek megszüntetésére, absolutistikus rendelkezések, a jog egyes ágait, fontos jogintézményeket tárgyazó patensek recipiálására vonatkozott (célzott), minden kétségen kívül olyan, aminőt csak alkotmányos törvényhozás eszközölhet vala azonnali teljes jogérvénnyel. Az ideiglenes törvénykezési szabályok pedig törvényhozási hatalommal nem alkottattak. Az értekezlet maga jogalkotási gyülekezet nem volt; az országgyűlés mely különben is csonka volt (Erdély és a Társországek nélkül) nem mint törvényjavaslatot fogadta el; a királyi megerősítés, miután a király koronázva nem volt, alkotmányos erővel nem birt. A Curia nyilatkozata által kötelező erőt nem nyerhettek az ideiglenes törvénykezési szabályok, azt a (Wenzel-féle) nézetet sem fogadhatni el, hogy azok a döntvényi jogszabályokkal egy tekintet alá esnek; közjogilag semmi esetre nem áll ez. Megjegyzendő még, hogy az ideiglenes törvénykezési szabályok, a mennyiben a régi magyar jog újra alkalmazását mondják ki, új jogot nem alkotnak, csupán a jogfolytonosság elve szerint a törvényes joghoz való visszatérést nyilvánítják; e részben tehát bármely újabb jogalkotó hatalom akarata nem

személyes tábla biráiból és az országbiró által a birói és ügyvédi karból meghívott más tagokból állott és 1861. jan. 23-tól márc. 4-ig működött. Albizottságokban előkészített és a plenumban megállapított munkálatait az országbiró az országgyűléssel közölte s a képviselőház 1861. június 22-én, a főrendiház pedig ugyanez év jul. 1-én kelt egybehangzó határozattal azt ideiglenesen kisegítő gyanánt használandónak mondá ki. Még 1861. jul. hó 23-án a király is megerősíté az ideiglenes törvénykezési szabályzatot, miután a Curia teljes ülésében határozatilag kijelenté, hogy addig, míg az alkotmányos törvényhozás másképp nem intézkedik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban alkalmazni fogja. Az ideiglenes törvénykezési szabályok által tárgyazott jogok: I. a) polgári anyagi magánjog annak kijelentésével, hogy a régi magyar anyagi m. jog a közhitel, folytonosság és a helyzet szükségéi által követelt pótlásokkal visszaállítottik; b) alaki polgári jog; II. büntetőjog azon főelvvel, hogy a régi magyar büntetőtörvények és törvényes gyakorlat a változott viszonyokhoz idomítva, módosításokkal visszaállíttatnak; III. váltójog; IV. csődtörvény; V. kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvények; VI. urbéri, földtehermentesítési, arányossági és mezőrendőri ügyek; VII. bányajog. — Az ideiglenes törvénykezési szabályokból az idézés a résznek római, a szakasznak arabs számmal való megjelölésével történik.

volt szükséges e szabályok kötelező erejéhez, a mennyiben azonban a régi magyar jog mellőzését s az osztrák eredetű jogtételek és intézmények meghonosítását, érvényessé tételét célozták, csakis az országos szokás erejénél fogva érhatték el céljukat. Mindezek alapján szokásjog erejével és minőségével bírónak kell tekintenünk az i. d. e. i. g. lenes törvénykezési szabályokat.¹⁾

20. §. A királyi kiváltságok.

A régi magyar jogéletben nagy jelentőséggel bírtak a kir. kiváltságok. Nemcsak magánjogok, de fontos közjogi természetű, jelesen közhatalmi jogok is alapultak a királyok által adott privilegiumokon, így a szabad kerületeknek, szabad kir. városoknak s más községeknek különleges közjogi állása, a szepesi szászok szabadságai, Erdélyben a szászoknak különállása, gör. keletiek egyházi szervezete, a bpesti tud. egyetem autonómiája stb. Privilegiumok határozták meg egyes főméltságok különös közjogi helyzetét is. A privilegiumok behálózták a középkori jogéletet, annak nagy tarkaságát idézván elő.

A privilegium gyakran az ország közönséges joga alól való kivétele volt bizonyos honlakosoknak, gyakran egyeseknek a királyi hatalomból különös jogositványok átengedése, a nélkül, hogy a kiváltságosok egyébként az általános jog alól is kivétettek volna, pl. vásárjogot, nemességet, utvámjogot stb. vámmentességet, révjogot engedő privilegiumok. Az első kategóriába tartozó privilegiumok tulajdonkép csak akkor nyertek teljes jogerőt, ha azokat az egész nemzet hallgatagon elfogadta, országos szokás szerint. Privilegium névvel neveztettek az előbbieken kívül a közönséges tárgyi jog körében szabályozott jogositványoknak királyi engedélyezései egyeseknek, vagy testületeknek részére; az ily privilegium nem rendezett bizonyos jogi érdekű viszonyokat általános új jogtételekkel, hanem egyenesen megadta a jogositványt és szabályozta annak gyakorlását az általános joghoz képest. Az ily privile-

¹⁾ Grosschmied az ideigl. törvénykezési szabályokat a Hármas-könyvvel egyenlő jogforrásnak tekinti; ezeket is egészben törvény gyanánt elfogadta az ország; a törvényhozás factorainak hozzájárulása materialiter meglévén, az ország mintegy elengedte a törvény formai kelleit.

gium tehát jogszerzési alap és egyuttal jogszerzési mód is, de nem tárgyi jogot létesítő forrás.¹⁾

A privilegiumból eredő jogosítványok — mint említők — nem lehettek ellentétben az általános jogszabályokkal; nem ellenkezhettek a törvényeknek, vagy országos szokásjognak azon ügy vagy életviszony tekintetében fennálló tételeivel, nem sértettek idegen jogokat »salvo jure alieno« adattak. A privilegium ereje nem mérkőzik a törvény és az országos szokásjog erejével, míg a törvény és szokásjog megszüntetheti a privilegiumot, ha kifejezetten annak eltörlésére irányul. A királyi joghatóságból eredve, nagyobb erővel nem bírhatnak, mint a kir. rendeletek. A privilegium nem állhatott a törvényi jogban meghatározott közterhek, közköteleességek alóli felmentésben. Werbőczy Hármaskönyvének II. része 7—17. címében elősorolja a privilegium érvényességi kellékeit. Alakilag szükséges volt, hogy a kiváltság a meghatározott formszerűségek (solennitates lege praescriptae) mellett bocsájtassék ki, így a) a cancellaria útján adassék ki, b) a szokásos módon szövegeztessék — *Stylo modoque recepto* — azon záradék »salvo jure alieno« magától értetődően; c) királyi és cancellári aláírással legyen ellátva és d) valamelyik nagyobb (kettős, titkos vagy arany) királyi pecséttel legyen megpecsételve. Anyagi kellékek voltak: hogy a privilegiumot a koronás király adja; hogy a tények előadása, melynek alapján a privilegium nyertett, valódi legyen, s hogy a benne foglalt jogosítás az

¹⁾ Werbőczy szerint privilegium különyszerű törvény »lex privata et singularis« különös előjog, különös megtiszteltetés, mely vagy egyeseket, vagy testületeket illet; az előbbiek rendszerint a személylyel együtt megszűnnek, ha kifejezetten nem az örökösök javára is adományozzák, az utóbbiak örökösök.

Ha a privilegium nem csak az objectiv jogot szüli, de az általa szabályozott jogosítványt is megadja, akkor jogalap és jogszerzési mód van benne együtt. Grosschmid is megkülönbözteti az objectiv szabályozást eszközölő s így valóságos tárgyi jogforrást képező privilegiumokat, továbbá az általános jog alól eltéréseket engedő privilegiumokat, melyekben quasi a király jogalkotó hatalma nyilatkozott meg, de melyek teljes erőt csak a közmeggyőződés által való elfogadás (szokás) által nyertek, azon tulajdonképeni privilegiumoktól, melyek nem jogi kutfők, hanem mint királyi adományok, intézkedések, dispensatiók, az objectiv jogszabályok szerint tétettek és csak alanyi — subjectiv — jogokat, jogosítványokat szültek. (L. i. m. 910. stb. lapokon.)

országos jogot ne sértse: A privilegiumnak az illető törvényhatóságok közgyűlésében való kihirdetése. Ha a kihirdetés és fogantatbavétel egy év alatt meg nem történt, a privilegium érvényét veszti. A privilegium kellékei közé tartozott, hogy annak végén a megyés érsekek s püspökök, országházaszlósok (Barones ex officio) és a pozsonyi gróf felemlítették.¹⁾

A privilegiumoknak teljes hivatalos vagy privát gyűjteményével nem birunk; pedig a régi magyar jogállapotoknak hű képét a privilegialis jogok teljesebb felkutatása és feltüntetése nélkül alig adhatni; az u. n. »Libri regii« királyi könyvek, melyek az udvari cancelláriánál vezettettek,²⁾ rövid kivonatban tartalmazzák az újabb időbeli privilegiumokat.

A tisztán csak privilegiumon nyugvó objectiv jog erejét a királyi jogalkotó rendeleteknél magasabbra nem taksálhatjuk; irodalmunk és a közfelfogás a privilegiumoknak sohasem tulajdonított a törvényekkel vagy országos szokásjoggal egyenerejű jogforrási minőséget. Ha azonban a jól szerzett privilegiumokban foglalt special jogok a nemzet jogi meggyőződésében állandó elismerést találtak, azt a joggyakorlat is támogatta, úgy azok az országos szokásjog erejét nyerték, s ilykép a privilegiális jogállás az országos jog oly alkatrészévé lőn, melyet a királyi hatalom egyedül meg nem változtathatott, meg nem szüntethetett. Privilegiumok becikkelyezése azokat nem csak formailag törvénné tette, de jogerejüket törvényi erővé fokozta.

21. §. Az országgyűlési házszabályok és elvi határozatok.

Az országgyűlés főrendiházát és képviselőházát az 1848. évi IV. t.-cikk megerősítette azon régtől fogva birt hatalomban, hogy saját alakulásának, szervezetének, működésének, tehát tanácskozásának és határozásának rendjét és módozatait, amennyiben előbbi vagy később alkotandó törvények azoknak valamely része iránt nem rendelkeznének, saját maga által meg-

¹⁾ Lemondás által és visszavonás által is megszűnhetik a privilegium, az utóbbi visszavonhatólag, illetve feltételesen adott privilegiumoknál.

²⁾ E könyvek rendszeresen csak a 17. század végétől vezetettek; a 16–17. században adott kiváltságokat csak kis részben tartalmazzák.

alkotandó szabályzattal állapithassa meg.¹⁾ Ujabb törvények is vannak, melyek ilyen parlamenti szabályozásra utalnak bizonyos egyéb részeikben törvényileg szabályozott kérdéseket, így az 1885. VII. a főrendiház által házszabályilag szabályozandónak mondja ki az igazoló bíróság szervezetét és eljárását, 1899. évi XV. t.-c. kimondotta, hogy a házszabályok állapítsák meg azon eseteket, melyekben a képviselőháznál panasszal támadható meg a választás; házszabályilag szabályoztassék az ily panaszok feletti eljárás; az 1901. évi XXIV. t.-c. kimondja, hogy az összeférhetlenségi bizottságok szervezetét és eljárását a házszabályok állapítsák meg. A házszabályok alkotására és megváltoztatására, valamint azoknak fogantatására vonatkozó országgyűlési hatalmat az országgyűlés vagy helyesebben a két ház autonómiájának mondjuk.²⁾ Ez autonomia szokás és törvény alapján álló országos, illetőleg közvetlen állami hatáskör természetével bír, mert hiszen az is, a mi bizonyos értelemben a házak, törvényhozó testületek belső ügye, közvetlen állami, alkotmányossági érdekű. Az alkotmányjog részét képezik azon szabályok, hogy mint alkotja magát tanácskozássra és határozásra képes két testületté az országgyűlés, hogyan hozza határozatait, hogyan érintkezik a két ház egymással és a koronával, mikép fegyvelmezi tagjait, mikép ítél a választások érvénye, illetőleg a főrendiházi vitás tagsági igény, vagy összeférhetlenségi esetek stb. felett. Ezekhez képest a képviselőház és főrendiház házszabályait valóságos jogforrásoknak, nevezetesen közjogi forrásoknak kell tekintenünk. A kihirdetésnek formális módja ugyan nincs ezen házszabályok egészére megállapítva, de az ki van mondva, hogy a képviselőház alakulására, az igazolási (választás elleni panasz esetén való) eljárásra és összeférhetlenségi eljárásra vonatkozó részek a törvényhatóságokkal a belügy-miniszter által köztudomásra hozása céljából közlendők.³⁾

1) Salamon Ferenc kisebb történeti műveiben olvassuk, hogy Eszterházy nádor egész házszabályi és tanácskozási rendi tervezetet dolgozott ki 1637-ben az országgyűlés számára, mely az ülések sorrendjétől kezdve a kir. propositiók tárgyalásáig mindent felölelt.

2) Ez a szervezkedés hatalmát is magában foglalja, a mennyiben az a koronának fentartva nincs. (Főrendiházi elnökök kinevezése).

3) A házszabályok e része — mondja Szivák i. m. 390. lapján — külső kihatásokkal is bír, a mennyiben a képviselői állást oly vonatkozásokban szabályozza, a melyek az ország választó-, sőt egész kö-

A parlament autonomiájában gyökerező jogalkotás oly erővel ugyan nem bír, mint a törvényi vagy országos szokásbeli jog, de királyi vagy kormányrendeletek, melyeknek nem lehet tárgya az országgyűlés belső élete, nem ronthatják le annak erejét, azt külső hatásaiban mind a királyi kormány és önkormányzati hatóságok, valamint a bíróságok is elfogadni s illetőleg ahhoz alkalmazkodni kötelesek. Egyenerejű a házszabályokban foglalt írott joggal, a parlamentnek autonóm ügyeiben hozott határozataiban megnyilatkozó gyakorlatából eredő u. n. parlamenti szokásjog. Ennek tételei hitelesen összegyűjtve nincsenek.¹⁾

A parlamenti házszabályok a törvényhozó testületek szervezetét és működését tárgyazván, nagy alkotmányjogi érdekűek. Alkalmazásuk (végrehajtásuk) maguknak a törvényhozó testületeknek, illetőleg azok tisztviselőinek, bizottságainak, kiküldötteinek hatáskörébe tartozik. Magyarázatuk, megtartásuk teljesen a parlamenti autonóm körbe vág s ez irányban a királyi kormánynak beleszólása nincs. Nem szükséges kiemelni, hogy a pártokra oszló parlamentben rendkívül nehéz, de ép ily fontos a házszabályok és parlamenti szokásjogtételek pártatlan és feltétlen érvényesítése, s minden erkölcsi tekintély latbavetendő e nagy érdek oltalmára, mert e nélkül a parlament saját maga a közjogi rendből kiközösíti magát, a parlamenti forradalom (államcsiny) terére lép, méltósága elenyész s óriási feladattá képtelen torztestületté lesz.

zönségének politikai joggyakorlatával függenek össze s ezen általános közjogi hatásuknál fogva, ismeretük mindenkire fontossággal bír.

A házszabályok között azok, melyek a két ház érintkezésének módjait, a két házról alakítandó ugynevezett regnicolaris bizottságok összetételét illetik, mindkét ház szabályainak kiegészítő részét képezik s a két ház által egyértelműleg állapítottak meg.

A házszabályoknak a ház megalakulására és az igazolásra vonatkozó részei egy országgyűlés folyamára változatlanul érvényesek, a többi részek az ülésszak végén változtathatók, s a változások a következő ülésszakban már életbelépnek.

¹⁾ A házszabályokban foglaltatik az u. n. belső parlamenti jog legfőbb része, melyet mindenütt az alkotmányjoghoz tartozónak tekintenek. Külső kihatása a parlamenti jognak azon része is, mely a mentelmi jogot tárgyalja; ez nem házszabályokban, hanem mint alább (IV. könyv) látni fogjuk, az illető házak gyakorlatán, precedenseket képező elvi határozatain alapul, mint parlamenti szokásjog. A képviselőházi házszabály szerint, ha az elnök tapasztalja, hogy a

22. §. Az államszerződések mint jogforrások.

Államszerződések alatt közönségesen több állam között kötött és pedig nemcsak általános szabályozást eszközölő, de konkrét ügyeket elintéző nemzetközi szerződéseket is értünk.

A nemzetközi szerződések jogforrási erővel akkor bírnak hazánk területére nézve, ha bennük a magyar államhatalom oly tényezőjének akarata foglaltatik, a mely az illető tárgyra, viszonyra, ügyre nézve jogalkotó képességgel bír. Az idegen államnak a magyar állammal egybehangzó akarata nem adhat nagyobb erőt (a magyar államjog szempontjából) a nemzetközi szerződésben foglalt rendelkezéseknek, mint a minővel a szerződést megkötő magyar állami tényező egyedül is bír. Azért, ha a szerződést egyedül a király köti, úgy az abból folyó jog ereje nem lehet nagyobb, mint a minőt annak a királyi hatalom adhat, a hogy mondani szokás, az ily nemzetközi szerződések, mint jogforrások a királyi rendelettel egyenlő erejűek; ha pedig a szerződést a magyar állam részéről a törvényhozó hatalom köti, úgy az ily szerződésből eredő jog törvényi jog erejével bír.

Államjogilag tehát befelé, az államlakosokkal szemben, a legfőbb állami akarat mindig, akkor is, ha más állammal kötött szerződés ellenére jött létre, jogot képez; nemzetközi jogilag jogsértő, jogtalan és semmis az, ha a nemzetközi szerződéssel ellentétben áll s maga után vonja a jogsérelemnek nemzetközi megtorlását. A nemzetközi szerződéseknek tehát, ha államjogilag törvényi vagy rendeleti jog alakjában jelentkeznek is, mindig lesz a törvény, illetőleg rendelet erejétől különböző, más irányban ható szerződési erejük.

A törvényben egy állam, a nemzetközi szerződésben két vagy több souverain állam akarata foglaltatik, a törvény megtartásának garantiája egy állam akarata, a nemzetközi szerződésé többé.

A nemzetközi szerződésekben foglalt szabályozó rendelkezések tárgya lehet minden ügy vagy viszony, melyet az állam törvénye, vagy rendelete szabályozhat. Igen gyakran oly ügyek, melyek eladdig egy-egy állam saját belső ügyeinek tekintettek,

házaszály valamely esetre nem rendelkezik, javaslatot tesz döntvény hozatal iránt, a mi azután irányadóul szolgál.

nemzetközi szerződésekkel való szabályozás alá vonatnak. Mily messzemenőleg foglalkozik pl. ily belső ügyekkel a trianoni szerződés. (kisebbségek védelme etc.)

Ki kötheti meg a nemzetközi szerződéseket jogérvényesen, azt minden államnak saját alkotmánya (a belső államjog) határozza meg s a szerződni akaró idegen államok az állami alkotmány idevonatkozó rendelkezéseihez kötelesek alkalmazkodni. Az állam saját alkotmánya szerint fejezi ki egyéniségét, akaratát más államok irányában, vagyis nemzetközi vonatkozásokban is, saját alkotmánya szerint kötelezheti magát, kötheti meg szerződésileg korlátlan souverain akarat szabadságát.

A magyar államjog értelmében a nemzetközi szerződések teljes érvényű megkötésére bizonyos ügykörben, illetve bizonyos kötelezettségek, teljesítmények tekintetéből a király is jogosult,¹⁾ míg vannak ügyek, tárgyak, melyek iránt az állam nevében és hatalmával csak a törvényhozás rendelkezhetik a külföld irányában is, így azokra kötött szerződések érvényességi kelleke a törvényhozó hatalomnak, törvényi alakban nyilvánított hozzájárulása, illetőleg a szerződési pontozatoknak egészen véve törvényfoglalása. (Becikkelyezés.)

A hol az utóbbi eset van, ott — jól megjegyzendő — a király, mint az állam képviselője kifelé, idegen államok irányában nemzetközi jogi teljes érvénnyel sem köthette meg a szerződést, a mennyiben ily teljesítményekkel, kötelezettségekkel az államot csak a törvényhozó hatalom terhelheti, kötelezheti; ilyenmő szerződéseknel a király, illetőleg annak nevében a külügyminister, csak az előzetes tárgyalásokra, illetőleg megállapodásokra jogosított államszerv; e megállapodások, törvényhozási ratificatio nélkül kötelező erővel nem bírnak²⁾ nemzetközileg sem.

¹⁾ A király hatáskörében jogérvényesen, tehát országgyűlési hozzájárulás nélkül megkötött szerződések »közlését« is követelheti, azonban az országgyűlés, egyetemes ellenőrző jogkörénél fogva s teljesen tőle függ ily szerződések részletes közlését követelni vagy azt, — ha a nyilvánosságra jutást nagy országos érdekből nem tartja kívánatosnak — elengedni. E közlés a jóváhagyás vagy becikkelyezés végefti közléssel nem tévesztendő össze.

²⁾ Ez a felfogás történetileg is igazolt. Beöthynél olvassuk (343. l.) a zsitvatoroki békekötés, illetőleg a békefeltételek és következmények becikkelyezéséről: »Magyar közjogi szempontból ez a becikkelyezés nagy fontossággal bír. Tanusítja a nemzet helyes érzékét a nemzetközi szerződések jelentőségét illetőleg. A magyar törvényhozás már

Elvül felállíthatjuk, hogy ha a nemzetközi szerződésben oly rendelkezések foglaltatnak, melyeket a király jogositva van rendeletileg megszabni, melyek oly teljesítményekre, szolgálatokra kötelezik az állammal vagy az állampolgárokat, melyeket rendeleti alapon követelhetni, illetőleg a melyeket a végrehajtó hatalom saját jogkörében elrendelhet, teljesíthet, akkor a szerződés érvényes, ha azt a király, illetve kormány köti; viszont csak a törvényhozás a szerződés-megkötésre jogosult hatalom mindazon esetekben, a melyekben oly ígérlet, illetőleg határozmány vagy szabályozás, az állam törvényi jogától való oly eltérés, illetve ennek oly módosítása foglaltatik, amit az államra vagy magánosokra csak törvényhozással lehet hárítani, kötelezővé tenni. Ezen állásponttal nem volt ellentét az 1867. XII. t.-cikk azon rendelkezése, mely szerint a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések mindkét fél minisztériumával egyetértésben a közös külügyminister teendői közé tartoznak és hogy e szerződéseket mindenik államfél minisztériuma saját törvényhozással közi, valamint a vámszövetségi törvénycikk azon szabálya sem, hogy a kereskedelmi-, vám-, hajózási-, conculatusi-, posta- és távirda szerződések megkötése mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fenntartása mellett, a külügyminister által történhetik. A külügyminister, illetőleg a királyi meghatalmazottak a törvényhozási jóváhagyással köthető szerződéseknel pusztán az alkudozás és föltételes megállapodás művét teljesítik s a nemzetközi perfectió sem áll be ily szerződéseknel a törvényhozási jóváhagyás előtt. A becikkelyezés ily esetekben nemcsak a belső érvényességhez és végrehajthatósághoz, de a nemzetközi perfectióhoz is szükséges.

A nemzetközi szerződéseknek külön hivatalos gyűjteményük nincsen; azok, melyek becikkelyezvék, tehát a legfontosabb tárgyuak, a törvénytárban találhatók.

akkor belátta és érvényesítette azt a felfogást, hogy a nemzetközi viszonyok és vonatkozások hatósága alá tartoznak; hogy az ország a törvényhozás beleegyezése nélkül jogokat nem szerezhessen, kötelelességeket nem vállalhat. Ezen alkotmányos correct felfogástól később eltérnek ugyan, de az 1879. évi országgyűlés a berlini szerződés becikkelyezésekor újból ezen jogi felfogást hangoztatta. Magyar közjogi érvül nem szolgál, ha ezzel szemben arra utalnak, hogy még az alkotmányos Angliában is kir. praerogativa a nemzetközi szerződések kötése.

Számos szerződés a magyarországi rendeletek tárában közétetett. Titkosan létrejött és titokban tartott nemzetközi egyezmények jogszabályok forrásait eo ipso nem képezhetik.

II. Államalkotó vagy belső államszerződések.

Lényegesen más jogi természetűek az u. n. államalkotó vagy belső szerződések. Történelmileg gyakoriak voltak azon esetek, hogy a magyar államhoz tartozó s politikai jogalanyisággal bíró nemzetrészek egymással szerződészerű kötésekbe bocsájtkoztak, olyan tárgyak, állami érdekű viszonyok felett, melyek az állam létét közvetlenül érintették, politikai, területi integritását, alkotmányát, az állami uralmat vagy a honlakosok szabadságait stb. illették. Az ilyen kötések egy és ugyanazon magyar nemzeti és állami hatalom keretén belül eső tényezők között csak akkor és az által emelkedtek jogérvényre, ha törvénybe cikkelyeztettek, a törvényhozás által elfogadtattak. Ezen belső állami szerződéseknek nevezett kötések jogi erejüket nem a szerződés ténye, hanem az egész állam törvényhozó hatalma által nyerték. Ezen törvényekben az állam egész hatalma nyilvánulván, a mellett teljesen megszűnt, mintegy beolvadt az előzetes kötések kisebb ereje. Az ily törvényekben a legfőbb hatalom rendelkezik, nem a részek egyezménye. Azért nem szükséges, de nem is helyes szerintünk, mert nemcsak a modern államjogtanokban elfogadott organikus államfogalommal, de a szent korona-féle magyar közjogi systemával is merőben ellentétes volna, e törvényekben külön szerződési erőt is keresni, illetőleg a törvényalkotást megelőző — bár ha »szükséges«, »jogilag nélkülözhetetlen«, illetve a törvényalkotásra »alkalmat«, »tárgyat«, »substratumot« szolgáltató — kötésekben, különös »sui generis« forrásokat keresni és találni.

A szerződéses elemek minden alkotmányos állam törvényhozása körében felfedezhetők, hisz a szerződészerűség, a szabadság eleme az alkotmányban, egy hatalmi tényező absolute önálló akarata a zsarnokság. Jól mondja Szilágyi Dezső,¹⁾ hogy in ultima analysi minden törvény lényegében nem egyéb, mint a fejedelem és a rendek közötti megegyezés, sőt tovább mehetünk, külön megegyezés tárgya még az országgyűlés két háza között is.

¹⁾ 1900. évi nov. 13-án tartott képviselőházi beszédében.

A törvények, melyeket az említett egyezményes kötések megelőztek, még csak valami külön kategóriát sem képeznek a mi törvényeink között¹⁾ még akkor sem, hogyha törvény erejével az állapíttatnék is meg, hogy az ily törvények megváltoztatása csakis a törvénné emelt kötés iránt szerződött közjogi tényezők, újabb, előzetes kölcsönös megegyezése értelmében (alapján) történhetik. (Erre példa volt az 1868. évi XXX. t.-cikkben.)

Ilyen törvényi rendelkezés míg törvényhozásilag hatályon kívül nem helyeztetik, köti ugyan a törvényalkotást az alája rendelt szerződő tényezők bizonyos magatartásához, de ez a megkötöttség a törvényhozás erejéből foly, nem pedig azon alárendelt tényezők szerződési akaratából következik. Természetes, hogy a kérdéses törvény megváltoztatása csak úgy lesz alkotmányszerű, hogy ha a még hatályos törvényben megkívánt előzetes egyezmény létesült és a törvényhozást csakis az állami végszükség menthetné, ha ezen korlátozástól eltekintve rendelkeznék (változtatna), a törvényileg kívánt előzetes egyezés létrejötté nélkül.²⁾

1) Ily kötések alapján és értelmében létrejött törvények a törvényhozó hatalom által más törvények módjára megváltoztathatók.

2) Egész világos jogi álláspont ez az előzetes kötésekben alapuló törvények természetét illetőleg. Nincs szükség arra, hogy egy külön kategóriát ékeljünk be törvényeink közé, az u. n. »egyezményes« törvényeket. A lényeg mindenesetre az, hogy a kötések (belső államszerződések) által megelőzött törvény jogereje, nem nagyobb, mint egyéb törvényeké.

A belső államszerződésekkel illető irodalomból kiemeljük Ferdinandy monographiáját, »Az államszerződések a magyar közjogban« címmel. Budapest, 1901. A belső államszerződések történelmi keletkezését ő így magyarázza: »A folytonos belső forrongásoknak (a XVI., XVII. században) egy szilárd nemzeti államhatalom hiányában más következménye nem lehetett, mint az a felfogás, mely a közjogi és vallási törvények garanciáját nem az államhatalom tekintélyében, hanem a részeire bomlott állam egyes részeinek vagy hatalmi tényezőinek, mint külön jogalanyoknak egymás közötti szerződéseiben keresi: a forma azonban, a melyben e részeknek az egész állam helyreállítására létrejött megegyezése kifejezésre jut, nem a részek közti formális szerződés, hanem az országgyűlésen alkotott törvény, még akkor is, ha annak hozatalát formális szerződés előzte meg«. 58. l. Az államalkotó szerződések nemzetközi szerződések is lehetnek, ha ezek által új államalakulat létesül. »Ha azonban már fennálló államszervezetben az állam egyes tényezői, bomlás következtében önálló jogalanyiságot nyernek, de azok egymással szer-

23. §. A magyar közjog irodalma.

Belső indokoltság szól a mellett, hogy a jogforrások könyvében emlékezzünk meg közjogi tudományos irodalmunkról is, mert bár ez irodalom, a jogászoknak abban nyilvánuló jogmagyarázatai, nézetei, »responsa prudentium« nem képeznek is jogforrást, de igen nevezetes befolyást gyakorolhatnak a nemzet jogi gondolkozására, jogérzékének fejlődésére s ezáltal a jogalkotó tényezők működésére is.

A magyar közjog szigorúan tudományosnak és rendszeresnek nevezhető irodalmi művelése csak a XIX. században vesz jelentékeny lendületet; összefüggésben áll ezen jogirodalmi ág felkarolása azon általános nemzeti ébredéssel, mely Mária Terézia és II. József után bekövetkezett, azon alkotmányos küzdelmekkel, amelyek a XVIII. század végén kezdődve, történelmi állami jogunk világitásba helyezését annyira szükségessé tették; végül azzal, hogy a XIX. század elején az alkotmányjog már a jogi tanítás körébe is általánosan felvétetett.

zöldési alapon újra egyesülnek a célból, hogy az előbb fennállott államot újra helyreállítsák, ezek nem nemzetközi, hanem kizárólag alkotmányjogi természetű szerződések lesznek, ennél fogva kötelező erőt csak akkor nyerhetnek, ha oly formát (törvényt) vesznek föl, melyben azon állam alkotmányozó hatalma szokott érvényesülni... az ily tisztán belső szerződések formális kötelező erejét maga a helyreállított állami hatalom adja meg, mikor a megegyezésben foglaltakat... mint saját akaratát kijelenti«. (63. l.) »Ily szerződések formája rendszerint a törvény, a szerződési jelleg csupán a tartalomban és a történelmi előzményekben nyilvánul«. »Az ily törvény — azonban — nem pusztán törvény, de szerződés is, mert ha a szerződés előzetesen létre nem jönne, a törvény sem volna megalkotható, vagy azért, mert a szent korona nem teljes, vagy mert az egyik szerződő fél abból ki van válválva s így rá törvény nem alkotható«. (U. o.)

»Államalkotó szerződések a magyar közjogban oly alkotmányjogi alaptörvények, melyek a megsemmisült vagy részeire bomlott szent korona teljességének vagy egységének helyreállítását megvalósító szerződések alapján voltak csak megalkothatók«. »E törvények kötelező ereje egy belső morális és egy külső jogi alapon nyugszik, belső morális alap a szerződő felek kölcsönösen vállalt kötelezettsége, külső a törvény parancsa«. Az ily alaptörvényeknek F. szerint a törvélynél nagyobb jogi ereje nincs, csak morális ereje nagyobb más törvényeknél.

Három nemét sorolja elő a belső-államszerződéseknek; ezek: a) a nemzet és az újonnan választott király, illetőleg dynastia

A XVII—XVIII. századbeli művek nagyobbára inkább kísérletek, nem ritkán félreértésekkel teljes vagy épen könnyelműen hamis feltüntetései, a maga nemében igazán impozáns következetes és jobbrészt eredeti alkotású közjogi rendszerünknek és intézményeinknek. Az alkotmányjog történelmi adatainak felkutatásában és összegyűjtésében s egyes intézmények feldolgozásában nagyon érdemes munkások fáradtak ugyan már a XVIII. században is, de az élő államjog rendszeres, kritikai alapra helyezkedő irodalma csak a következő század gyümölcse.

Az alábbiakban csak a rendszeres egészet képező közjogi művek felsorolásába bocsátkozunk, a becsesebb monographiákat az illető közjogi intézmények és kérdések tárgyalásánál említjük meg; azokat, a kik egyes közjogi kérdésekről írott kisebb monographikus munkák és a nem szorosan jogtudományi alapon álló, hanem inkább röpirat«-szerű alkalmi dolgozatok iránt is érdeklődnek, utaljuk főleg Korbulyi közjogára, mely mű kiváló érdeme ez irodalomnak részletességgel való ismertetése s

közötti államszerződések, ezekhez sorozza, a választási alkuleveleket a király választási korából, ilyen Albert 1439-iki decretuma, I. Ulászló 1440-iki, II. Ulászló 1490-iki alkulevele; azután a II. Ferdinándtól kezdve I. Lipótiig kiadott hitleveleket, kivéve a IV. Ferdinándét, ki trónralépése előtt elhalt; azután az 1723. 1., 2., és 3. t-cikket.

b) Az állam és valamely fegyveresen ellenszegülő párt közötti békeszerződések, melyek helyreállítják a magyar állam előbbi egységét; ilyenek az 1608. k. e. 6. t-cikkbe iktatott bécsi és az 1647. évi V. t-cikkbe foglalt linci béke. Szerintünk e békeszerződések két független állam között kötött nemzetközi szerződések voltak; e jellegüket éppen nem alterálja az, hogy a magyarországi protestánsok viszonyait is rendezték, hiszen számos ujkori nemzetközi szerződést találunk (pl. Törökországgal), melyek a szerződő államoknak nem szorosan nemzetközi, de saját lakosságukra vonatkozó viszonyait tárgyazzák, bizonyos eljárásukat biztosítják. A független Erdély fejedelme mint ilyen, nem mint a felkelő magyarok vezére kötö a szerződéseket.

c) Harmadik neméül az államalkotó szerződéseknek tartja F. a magyar állam és tőle elszakadt területileg különálló részek közötti szerződéseket, ilyen volt szerinte az 1848. évi 7. pozsonyi és 1848. évi 1. kolozsvári t-cikk Erdély uniójáról, melynél formális előzetes szerződéskötés nem volt, de a szerződési momentum a két t-cikk egybehangzósága; ezen egyesülési szerződés után az egyezkedők külön jogalanyisága megszűnt s egy új egészbe olvadt; ilyen volt továbbá az 1868. évi XXX. t.-c. Horvát-Szlavonországok autonómiájáról.

a főbb munkák kritikai jellemzése. (Bevezetés.) Főképp az ő nyomain bővebben ismerteti ez irodalmat Nagy Ernő is közjogi kézikönyvében, gondosan kiegészítve az újabb művekkel. A régi politikai és közjogi irodalomra nézve érdekes Ballagi Géza »A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig« és Pauler T. »Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez« című műve, az újabbra Schwarcz Gyula: »Tanulmányok a magyar közjogi irodalom újabb termékeiről«. (Magyar Igazságügy 1887.)

A magyar államjogot egészében tárgyzó művek:

Tübinga, 1624. Artner: »De regno Hungariae ejusque jure. Dissertatio inauguralis.«

Strassburg, 1629. Schödel: »Disquisitio de regno Hungariae. Dissertatio inauguralis.«

Tübinga, 1666. Löchner: »Facies juris publ. Hungariae«.

Kassa, 1668. Pankratius M.: »Tractatus pol. hist. juridicus juris publici Regni Hungariae.«¹⁾

Nagyszombat, 1722. Bencsik: »Novissima dieta nobilissima etc. seu propositiones academicae etc«. 23 tételben a magyar államjog főelveit tárgyalja. Bencsik, mint jogtudós, jellemzését adja Pauler: »Uj magyar muzeum 1855. évf«.

Bécs, 1752. Beck Ágost teresianumi jogtanártól: »Juris publici Austriaci Specimen II. seu de Hungaria«. Uj kiadása 1790. Bécs, ily cím alatt: »Jus publicum R. Hung.«

Jena, 1756. Jóny: »Tractatus juris publ. Regni Hung.«

Bécs, 1781. Szerémi (Szulyó) László: »Status publicus regni Hungariae«.

Halle, 1786. Grossing Rudolf: »Jus publicum Hungariae unica complexum dissertatione«. Szerzőjéül többen (Gustermann, Schwartner) a magyar Benczurt tartják, ki e művet eredetileg »Dissertatio de nobilium Hungariae praerogativis« cím alatt már 1777-ben kiadta Hieronymus a Saxo álnév alatt. E mű tendentiosusan sarkaiból kiforgatni célozza alkotmányosságunk főelveit.

Pozsony, 1786. Horváth Ignác: »Institutiones juris publ. Regni Hung.« Befejezetlen.

Bécs, 1790. Petrovich: »Introductio in jus publicum Regni Hungariae«.

Bécs, 1791. Rosenmann: »Jus publicum regni Hunga-

¹⁾ E tudós a XVII. század második felében közjogi előadásokat is tartott az eperjesi collegiumon.

riae». Német nyelven is megjelent 1792-ben. E mű, mely rendszeres, világos modorban tárgyalja és találó nézetekkel kíséri a magyar államjogot, nem egyéb, mint Ürményi József, a későbbi alországbiró egy nagyobb terjedelmű, de ki nem nyomott művének, Lakits egyetemi tanár által készített velős kivonata.

Bécs, 1818. Gustermann: »Ungarisches Staatsrecht«; német nyelvű s nem egészen befejezett mű, mely államjogunk legfőbb alapjait tagadja; mint speciálitása említendő, hogy a magyar államjog forrásai között felemlíti az uralkodó végrendeletét is.

Zágráb, 1818. Farkas: »Prinzipia juris publ. Regni Hungariae« rövid váza a magyar alkotmányjognak.

Eger, 1846. Miskolczy: »Magyarország közjoga«.

Pest, 1846. Beöthy Zsigmond: »Elemi magyar közjog« úgy, mint az előbbi is, rövid vezérfonalul szolgált a magyar közjog tanulásához.

Bécs, 1851. Cziráky Antal Mózes gróf: »Conspectus publici juris Regni Hungariae ad annum 1848«. Kiváló becsű munka, mely világosan, tárgyilagosan és alaposan tárgyalja alkotmányjogunkat s a legnehezebb kérdéseket éles elemező elmével boncolja.

Buda, 1850–54. Virozsil Antal: »Jus publicum Regni Hung.«, mely 1865-ben német nyelven is megjelent. A rendi magyar államjogot nagy szorgalommal felhasznált történeti adatok alapján részletesen tárgyalja.

Pest, 1861. Récsi Emil: »Magyarország közjoga« főleg Cziráky nyomán, de már a negyvenes évek törvényeinek is felölelésével adja rendszeresen a magyar közjogot.

Pest, 1861. Hegedüs Kandid: »A magyar közjog alapvonalai« Cziráky művének kivonatos fordítása.

Pest, 1861. Suhayda: »Magyarország közjoga« főleg Cziráky után készült rövid kézikönyv.

Pest, 1867. Boross Mihály: »Magyarország közjoga« rövid vezérfonal.

Bécs, 1870. Schuller de Libloy: »Das ungarische Staatsrecht« főleg az erdélyi viszonyok tekintetében érdekes mű.

Korbuly Imrének, a korán elhunyt kolozsvári egyetemi tanárnak »Magyar közjoga«, melyet Cziráky és Récsi műveire tekintettel, de önállósággal és szorgalommal irt meg. Ujabban

dr. Fésüs György pozsonyi jogtanár által átdolgozva és az újabb törvényekkel kiegészítve, közkézen forgó kézikönyv.

Boncz Ferenc: »Magyar államjog«-a, Budapest, 1877.

Dr. Kiss István, egri jogtanárnak »Magyar közjog«-a utolsó kiadása 1888-ban jelent meg.

Dr. Nagy Ernő, kolozsvári, később bpesti jogtanárnak »Magyarország közjoga« című kézikönyve.

Dr. Horváth Jánostól a »Magyar királyság közjoga« (Budapest, 1894.)

Dr. Mariaffy Dávid »Magyar közjog«-a. (Budapest, 1893.)

Dr. Balogh Arthur: »A magyar államjog alaptanai. 1901.

Dr. Ferdinandy Gejza: »Magyarország közjoga«. Budapest, 1904.)

Nagy Olivér: A magyar közjog tankönyve.

Dr. Vutkovich Sándor: »Magyar közjog«. (Bevezető rész.) Pozsony, 1905.

Német nyelven jelentek meg Jellinek Arthur-tól: »Ung. Staatsrecht« és Schuller-Libloy-tól: »Ung. Staatsrecht«. Radó Sámuel-től: »Staatsrecht des Königreich Ungarn «c. alatt

Meg kell emlékeznünk itt dr. Lechner Ágostonnak, a budapesti egyetem kitűnő tanárának előadásai után készített »Magyar Közjogi Jegyzetek«-ről, melyek bár több helyütt határozottan tévesen adják Lechner fejtegetéseit, még is elégséges tanulságul szolgálnak arra, hogy a nagyérdemű tanár közjogunk intézményeit a magyar alkotmánytörténelem beható ismeretével, történeti és gyakorlati érzékkel méltaita, a politikai irodalomban való nagy tájékozottságának segélyével, éles megfigyelő és boncoló tehetséggel találóan domborítja ki államjogi intézményeinket és oldja meg azok számos nehéz kérdését.

Évtizedeken keresztül tartó tanári működésével nagyban hozzájárult ő az új magyar közjogi irodalomban visszatükröződő helyesebb felfogások keletkezéséhez.¹⁾

¹⁾ E helyütt még néhány oly kiváló dolgozatról kell megemlékeznünk, melyek általános közjogi érdekek, habár a magyar közjog egészének nem rendszeres feldolgozásai.

Ilyenek:

Bartal György-től: »Comment ad historiam status jurisque publ. Hung. etc.« Pozsony, 1854.

Fogarassi: »A magyarhoni országos alkotmány főágazatai«. Pest, 1861.

E könyv nyomása idején jelent meg dr. Tomcsányi Móric Magyar Közjoga, mely mint tankönyv és tudományos mű egyaránt kiváló.

Deák F. »Adalékok a magyar közjoghoz«. Pest, 1863. Válasz Lustkandl Wenzel bécsi tanár »Das österr. ung. Staatsrecht« (1863) című tendentiosus művére.

Csillag Gyula: »A régi magyar alkotmány és az 1848. és 1867. évek közjogi alkotásai«. Pest, 1871.

Kuncz Ignác: »Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra«. Pécs, 1870.

Beöthy Ákos: »A magyar államiság fejlődése és küzdelmei«. Budapest, 1901.

Gr. Andrássy Gyula: »A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai.« Budapest, 1901.

Gr. Apponyi Albert: *La Constitution et le parlementarisme hongrois*. Páris. *Annuaire du Parlement*. 1902. évf.

Jeles dolgozatokkal gazdagították közjogi irodalmunkat Tomcsányi V. Pál, Dr. Jászi Viktor, Dr. Polner Ödön, Dr. Ereky István, Csekey István, Dr. Ploskal-Tempis Rudolf, Barabási Kun József, Réz Mihály, Kérészy Zoltán, Egyed István.